

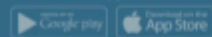
פרשת ויחי ברכת יעקב מט:א - מט:כח

The Chumash Shiur

מראה מקומות

download our app

Lakewood
DafYomi.com

הַאֲמַרְי בְּחַרְבֵי וּבְקִשְׁתֵי: פ רביעי
 מט א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל-בָּנָיו
 וַיֹּאמֶר הֲאִסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֶת
 אֲשֶׁר-יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים: ג הַקְּבִצוּ

תולדות אהרן ויקרא יעקב. פסחים ג.

שפתי חכמים

רש"י

תהיה לך חלק אחד: ב הוא פירוש על כי תשיחמו שכם: ג ולפי טעם זה קשה למה דמהו דוקא לאמורי, לכן פירש ד"א, ולד"א קשה היה לו לומר אמרי ולא אמורי, לכן צריך לב' טעמים, (מהרש"ל): ד רוצה לפרש בחרבי היינו חכמה, כמו שחרב מציל את בעלה כך החכמה מצילה את בעלה, כענין שנאמר וקהלת ז' י"ב) החכמה תחיה את בעליה, ובקשתי הוא לשון בקשה ותפילה: ה הואיל דהאספו

אחד יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד"א שכם אחד הוא הזכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם ל' חלק הוא כתרגומו והרצה יש לו דומים נמקרא כי תשיחמו

שכם * תשית שוגאי לפני ב לחלקים אחלקה שכם **. דרך ירחשו שכמה איש חלקו ***. לעזרו שכם אחד ****: אשר לקחתי מיד האמרי. מיד עשו שעושה מעשה ג אמורי. ד"א שהיה לך אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ד ותפלתו. (עיי' ברא"ש שכתב ד"א לפרש על חרצם של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ו. ולענין דללא הכי א"א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנחנו ליוסף מפני שלקחוהו שמעון ולוי נחרצם ובקשחם והלא אדרבה מזה הטעם ראי' שמתן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק): (א) ואגידה לכם. (ב"ר) נקש לגלות את הקץ ה' ונסמלקה

* תחלים כא ** שם ס *** הושעו **** צפניה ג

בעל הטורים

ספורנו

(א) ויקרא יעקב לבניו. שרצה לגלות להם הקץ ונסתם ממנו אמר יעקב שמא יש נכס טעם אמרו לו תדקדק בשמותינו ולא תמלא בהם

בחרבי ובקשתי. בחכמתי ובניתי שהם חרבים וקשתם של צדיקים כאמרו חגור חרבך על ירך גבור וכבר בארו רז"ל שהוא בדר"ת הוא דכתיב וכענין על הפך זה שניהם חניתי וחצים ולשונם חרב חדה וכענין וידרכו את לשונם קשתם שקר: (א) באחרית הימים. לקץ הימין בבוא גואל שיהיה אחרית ימי האומות אויבי ה' ומלכותם שתתמלא סאתם עד סוף מלואה כאמרו כי אעשה כלה וכו' וכזה דבר בלעם באמרו באחרית הימים כמו שהעיד באמרו וקרקר כל בני שת וכן הנביאים באמרם והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים וזה הגיד יעקב בזה באמרו כי

דעת זקנים

רשב"ם

(א) האספו ואגידה לכם. וכתיב הקבלו ושמעו כאן רמו להם שילכו נגלות שני פעמים ולאספו צניעה: את אשר יקרא אתכם. פי' נסוף ד' מאות ושליש שנה של גלות מצרים דהיינו מכירתו לפרש כן דאי לא הוה ליה למכתב צלחית ימים נסוף ימי העולם ושמעתי צלחית הימים של הקב"ה דהיינו נסוף חמשה אלפים ונקש יעקב לגלות הקץ ונסמלקה ממנו שכינה וממה ואמר למה אלו אין ראויים לגלות להן הקץ והלא אין בהם טעם כלו' אין בכל שמות השבטים לא ח"י"ת ולא ט"י"ת השיעו רוח הקדש גם אין בכל אותיות שמות השבטים לא קו"ף ולא דר"י אם כן אינן ראויין לגלות הקץ ועל אשר

בארץ אשר אני ובני עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי. במלחמת יהושע. ואף על פי שכתוב ביהושע לא בחרבך ולא בקשתך אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים צרעה לא עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרע'. ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן לא בחרבך ולא בקשתך זכותו של יעקב גרם להם: (א) ויקרא יעקב. שלח בשבילם: האספו. כי שבעים נפש הגדילו באלר שבע עשרה שנה ונעשה עם רב וכדברי רבותינו ליש מאות אלף: את אשר יקרא אתכם. ענין גבורתם ונחלתם:

כלי יקר

ואין ראוי לגלות דבר סוד ברשות הרבים פן ישמע מי שאינו הגון, כי סוד ה' ליראיו דוקא, על כן אמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים לעת קץ, ומיד הרגיש בעצמו שנסתם ממנו הקץ, על כן חזר מלשון אסיפה ואמר הקבצו בני יעקב לשמוע דברים שאין בהם סוד ויכול לדבר ממנו ברבים. והזכיר שני פעמים ושמעו כי לקצתם היה מדבר דברי כבושים ותוכחות כמו לראובן ושמעון ולוי, ועל זה אמר ושמעו בני יעקב, ולקצתם היה

(א) האספו ואגידה לכם וגו'. ואחר כך הזכיר לשון קיבוץ הקבצו ושמעו וגו', לפי שאמרו רז"ל (פסחים ג.) ביקש לגלות הקץ ונסתם ממנו. והנה לשון אסיפה שייך למי שעומד בחוץ במקום מגולה ונאסף לחוך הבית במקום צנוע, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כב ב), ואין איש מאסף אותי הביתה (שופטים יט יח) וכן רבים, אבל לשון קיבוץ מורה על אנשים מפורדים שיתקבצו למקום אחד אפילו שיהיה במקום מגולה ובקעו בו רבים, כך מתחילה ביקש לגלות סוד הקץ

וְשָׁמְעוּ בְנֵי יַעֲקֹב וְשָׁמְעוּ אֶל- יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם: גְּרָאוּבֵן בְּכֹרֵי אֶתֶּה

תולדות אהרן כחי וראשית. יבמות עג.

רמב"ן

עמים. ורבותינו אמרו (פסחים נו.) שבקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה, כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם: ג. ראוּבֵן בכורי אתה. שיעור הפסוק הזה ראוּבֵן אתה

אבן עזרא

האומרים שהם זרקות צעזעו שמלאו צפוף וינרך אותם ואיה זרמת ראוּבֵן ושמעון ולוי. ועל דרך הנצואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם. ואחר כן נרך אותם ולא הזכיר הכתוב הזרקות:

בעל הטורים

אומות הט ואמר להם גם אין זהם אומות קץ: (ב) ושמעו. אומות שמע ו' שאמר להם שמע ישראל שיש בו ו' מינות: ושמעו בני יעקב. ושמעו נגי' הוא ניקש לגלות הקץ: ושמעו אל ישראל. נגי' זה קצו של מלך המשיח: (ג) ראוּבֵן. נגי' לא נכור. יוסף

ספורנו

יבא שילה ולו יקתה עמים אוסרי לגפן עירה וכו': (ב) ושמעו אל ישראל אביכם. קבלו את הדרך שהורה לכם כל ימיו אשר בה תהיו בני ישראל והוא אביכם כי תשתררו עם אלהים ואנשים ולא יאבד מכם הטוב העתיד לבא:

דעת וקנים

(ג) ראוּבֵן בכורי אתה. וראוי היית לטול פי שנים זכורה וגם הכהונה הימה ראיה להיות לך לפי שהעבודה זכורות וגם המלכות כי המלכות ראוי לזכור כדאמר זאת הממלכה נתן ליהורם כי הוא

קראת לזניך להם אתה קורא לי אין אתה קורא כד"א ולא אומי קראם יעקב כי יגעת כי ישראל אין המדה זו שלך הולך רכיל מגלה סוד וגו' כשראה יעקב כך הפליגן דברים ואמר ראוּבֵן בכורי אתה:

כלי יקר

מגיד עתידות, ועל זה אמר ושמעו אל ישראל אביכם, כי הגדת העתידות תלוי ברוח הקודש שעליו המיוחס לשם ישראל כי שם זה רוחני, וזה פירוש יקר: (ג) ראוּבֵן בכורי אתה וגו'. תרגומו חזי לך למיסב תלתא חולקין, בכירותא, כהונתא, ומלכותא. רצה לפרש הפסוק ראוּבֵן בכורי אתה, ראוי אתה גם לבכורה לפי שכחי וראשית אוני אתה, וראוי אתה גם לכהונה דהיינו יתר שאת, כי העבודה בבכורות, וראוי אתה גם למלכות יתר עז. אמנם פחו כמים אל תותר, כי מלך במשפט יעמיד ארץ וכל שופט צריך להיות מתון בדבר המשפט, ואתה פחות כמים בכל ענייך והפחו היינו המהירות, על כן אין אתה ראוי לקבל יתרון המלוכה, וכי עלית משכבי אביך על כן אינך ראוי לכהונה, כי הכהונה ענינה להשרות השכינה בבית המקדש שנקרא משכבי אביך שבשמים, כמו שמפרש רש"י על פסוק הנה מטתו שלשלמה ועל פסוק בין שדי ילין (שה"ש א יג, ג ז), וכאומרם ז"ל (סנהדרין ז.) כד הוי רחימתין עזיזא אפותיה דספסירא הוינא שכיבן כו', ואחא גרמת סילוק השכינה ע"י מעשה בלהה על כן אינך ראוי לכהונה. ונקט משכבי לשון רבים כי שלשה מקדשים יהיו לעתיד חוץ ממשכן:

אור החיים

ג-ד. ראוּבֵן בכורי אתה וגו'. יש להעיר מה חידוש מודיע יעקב לראובן כי הוא הזכור: עוד אומרו כחי וראשית אוני מה הוא דעתו צוה. ורבותינו ז"ל אמרו (נ"ר נח ד) כי הודיעו צוה כי הוא טיפה ראשונה, ועדיין צריך לדעת מה היא כוונת הודעה זו לראובן: עוד למה כפל לומר כחי ולא הספיק לומר ראשית אוני. עוד צריך לדעת כוונת אומרו יתר שאת ויתר עז. ורבותינו ז"ל אמרו (סס) שאת זה כהונה עז זה מלכות וכו'. וצריך לדעת למה לא אמר חלק פי שנים אחר שירד לפרט פרטי המושג לזן זכור, ואונקלוס הוסיף להזכירה בתרגומו ואמר תלת חולקין וכו': עוד צריך לדעת כוונת אומרו פחו כמים אל תותר. ורש"י ז"ל פירש על אשר פחות כמים ליה אל תותר, לא יהיה לך היתרון, ומה הוא הפחו כי עלית משכבי וגו'. ועדיין צריך לנו למודעי למה לא הספיק לומר אל תותר כי עלית, אחר שהפחות הוא כינוי לעון, היה לו להזכיר העון לזכר, ומה לי עשאו בחפזון או שלא בחפזון: עוד למה הפסיק בעונש נאמנע הודעת העון, שהיה לו לומר על זה הדרך אל תותר פחו כמים כי עלית, או על זה הדרך פחו כמים כי עלית וגו' אל תותר: עוד צריך לדעת כוונת אומרו עלית משכבי אביך, לשון רבים: עוד מה כוונת אומרו "אז" חללת, כי משמע שעשה צ' דברים בזמנים מחולקים, ולזה אמר אז וגו' פירוש כי לזכר

מנחת שי

(ב) ושמעו אל ישראל אביכם. כב"ר פי' צ"ח דרשו אל ישראל לשון קדש כאלו נקוד צירי ועיין יפה תואר שם סימן ד' ומ"ש סוף פי' ויצא: (ג) ראוּבֵן בכורי אתה. כתב בעל המסורת ב' מלעיל וחברו ואפרים בכריי הוא (ירמיה ל"א):

כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר

בוֹכְרֵי אֶת חֵילֵי יְרֵשׁ תִּקְפֵי
לְךָ הָיָה חָזִי לְמַסַּב תִּלְתָּא

תולדות אהרן פחוז כמים. שבת נד:

שפתי חכמים

והקבצו ב' לשונות, רמו לקץ דכתיב (ישעיה י"א י"ב) ונפוצות יהודה יקבץ וכתיב (עפניה ג' י"ט) הנדחה אקבץ, שהוא רמו לגלות אחרון, ועוד יש לומר מדכתיב באחרית הימים למה לי, אלא רמו לקץ הימין שיהיה באחרית הימים: ו דמלת אוני יתיר הוא, שהרי כבר כתיב כחי ואוני היינו נמי כחי כדפירש רש"י, ואף על פי דאין אשה מתעברת מביאה ראשונה (יבמות ל"ד), אפשר דלאה מוכת עץ היתה.

רש"י

ממנו שכניה והחמיל אומר דברים אחרים:
(ג) וראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו שלא ראה
ו קרי מימיו (ב"ר): אוני. כוחי כמו מנאחי און לי*
מרוצ אוניס ולאין אוניס: יתר שאת.** ראוי היית
* הושע יב ** ישעיה ח

רמב"ן

בכורי וכחי וראשית אוני יתר שאתי ויתר עוזי. וענינו אתה בכור כחי וראשית אוני בהיותי ביתרון שאת ומעלה, כלשון הלא שאתו תבעת אתכם (איוב יג יא), משאתו יגורו אלים (שם מא יז), רוממות וגדולה, ובהיותי

אבן עזרא

(ג) ראובן בכורי אתה כחי. כך נראה בתמלה כחי והזכור יקרא ראשית און. וכמוהו ראשית אוניס:
יתר שאת. ראוי היית ליתרון על הכל שתהיה נשא:

אור החיים

שמשיחתו על הדבר, ודבר זה גורם אם הוא לבק בנפשו מבחינת הרע, אותה בחינה אינה יכולה להפך טבעה הרע לשווא כיוצא בו, והוא גם כן סוד אומרו ז"ל (פסוק יב): אבר קטן יש באדם משציעו רעב מרעיצו שבע: גם יש לגלות הבחנה אחת בזה, כי יש אדם כי יולד יהיה טבעו להוט אחר עשות רע ויגדל עשות רע, ויש אדם טבעו בלא שום טורח יחדל מבחינת הרע ובנקל יחזור לאחור אם יחפון, דבר זה ימשך מההרכבה בשעת זריעה. אם נפש אדם הזורעת חושבת בחשק המעשה ללד המעשה כי יערב לו, ואין נריך לומר אם יתן עינו ביום אחר, או יחשוב במחשבות שלא במינו הטהור, ולא ולמד מבני חזקיה ע"ה שיאלו שני עובדי ע"ו (ברכות י): ללד מחשבת המוליד צעממים, כי המחשבה בלוחו מלצ בונה הבנין בנוול:

בראיה, ולא צשמיעה, ולא ברית. מאכל, לכל יאכל בעלי חיים טמאים וטריפות ונבילות ושקלים וכו'. ולא ישתה יין נסך ויין ערלה וכדומה. דיבור, שלא ידבר שקר ורכילות ונבילות הפה ולשון הרע וכדומה. מחשבה, לכל יחשוב בעבודה זרה ולא בזנות ולא יתגאה בדעתו ולא יחרוש און. ראיה, לכל יציט ציופי אשה האסורה כאומרו (ויקרא י"ד) אל תפנו אל האלילים וגו', ולא יציט בדברים האסורים לראות. שמיעה, שלא ישמע דברים המשקלים ולא קול אשה האסורה וכדומה. ריח, שלא יריח ריח דברים האסורים: ובנגד כל בחינה ובחינה יש חלק החול וחלק הקדושה, וגור ה' שיהיה חלק הקדושה מלוח לעשות כן, וחלק החול רשות, ובעת אשר ידבק האדם בבחינה אחת מהם, כמו כן תדבק נפשו בשורש ההוא אם לטוב אם להפכו, ומעתה הגם שתהיה נפש אדם טהורה זכה וצרה, באמצעות אשר יכניס לפנימיותו מחלק הרע תהיה הנפש ההיא מעורבת מצ' בחינות טוב ורע, וזה יסוד לנפש ההיא טעימת המר להחייסר, או גוף ונפש בעולם הזה, או נפש לבד לאחר מותו, והוא סוד הכביסה שאמרו בשלהי שבת (קנ"ג): ינתנו לכוזב:

וזוה לך עיקר גדול כי המזריעים הם הבונים לנפש הנוול, ואם תורע בנקיון וטהור קדיש משמיא נחית, ואם חולד בו כל שהוא מחלק הרע דרך שם תכנס בחינת הרע ותעל לחנתו ובאשו, זה הכלל לא יתאוו לבחינת הרע אלא מינו, וכל שאין בו מין רע כל עיקר לא תתאוה לדבר. ואם (לקחך) [לחשךך] אדם לומר והרי אדם מושלל מחלק הרע היה, ואיך חטא ועבר על דברי ה', אמור לו שוגג היה, גם לא בחינת הרע גמור היה עץ הדעת, והראיה כי נטוע בגן אלהים מקום שאין רע, גם אמרו ז"ל שאם היה ממתין עד ערב שבת קודש היה מקדש על גפן למאן דאמר גפן היה (ברכות מ.), הא למדת שלא היה בחינת הרע אלא כדבר חול בערך קודש, והוא סוד:

ויש לך לדעת כי כפי בחינת הרעה שנדבקה בנפש מהרע כמו כן תתאוה נפשו, כמו שתאמר אם נפשו נתלחה מטומאת הניאוף תתאוה נפשו לבחינה זו כפי מה שהקדמנו כי כל בחינה תתאוה לכיוצא בה, וכי ירבה האדם להלעיט נפשו מחלקי הרע תגדל בה חשק הרע, ויבדל ויתרחק מבחינת הטוב תקח כלל זה צידך כי אין לך דבר מעשה בעולם ולא נדוד דבר שאין לו יסוד ברוחניות, וכל דבר איסור שהודיע ה' כי הוא זה אסור, כל הנדבק בו הרי הוא מושך לנפשו חלק רע:

ואם תאמר איך אברהם ילד ישמעאל, ויחזק עשו. יש לך לדעת כי הם חלקי הרע שזרע בהם האב תרח אבי אברהם עובד עבודה זרה היה, וכשימתה נפש אברהם ילדה דבוקה מבחינת הרע, אלא שגבר עליו חסד אברהם וכפה בחינת הרע עד שהפרידה ומסרה בישמעאל, ועדיין

וצא ולמד מה שכתב בספר הישר (שער ט') שחיבר ר"ת בהבחנת הנפש לדעת אדם נפשו מה טיבה, ותמלא יש אדם שאין נפשו משיחתו עשות ניאוף, ויש נפש אדם

עז: ד פַּחֲז כַּמִּים אֶל־תוֹתַר כִּי עֲלִית מִשְׁכְּבִי אֲבִיךָ אִז חִלְלַת

חולקין בכירותא פהנתא
ומלכותא: ד על דאזלתא
לקבל אפיך הא כמיא
פרם לא אהניתא חולק

תולדות אהרן חלית. שם

שפתי חכמים

והרא"ם תירץ שמעכה באצבע, ויש עוד תירוצים אחרים עיין שם, (נמ"י), ולולא דבריהם הייתי מפרש שלא נתעברה מטיפה ראשונה, אלא שכל הטיפות של יעקב היה לו לראובן שלא ראה קרי מחמת הרהור, עיין שם מ"ש: ו דחלול קאי על השם דשייך לומר חילול על הקב"ה כמו חילול השם, אבל לא שייך לשון חילול על המטה,

רש"י

להיות יתר על אחיך צכהונה לשון נשיאות כפיים: ויתר עז. צמלכות כמו ויתן עז למלכו * ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז כמים. הפחז והצלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם. לך: אל תותר. אל תרצה ליטול כל היסרונות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת: כי עליית משכבי אביך אז חללת. אותו שם ז שעלה על יצועי והיא השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי: פחז. שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח. ואילו היה לשון עבר היה נקוד חזיו קמץ וחזיו פתח וטעמו למטה:

* ש"א ב

רמב"ן

יתרון עז למלחמה, כמו ויתן עז למלכו (ש"א ב י), ועזוז מלחמה (ישעיה מב כה):

אבן עזרא

ויתר עז. כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' עז מקיף: (ד) פחז. צעזע שפחזת כמים:

ד. פחז כמים אל תותר. פחז שם דבר, מן אנשים רקים ופוחזים (שופטים ט ד), ריקים ונמהרים, קלי הדעת. ורבותינו משתמשים בו תדיר (נדרים ט): נסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי, כלומר קפץ יצרי עלי, ואמרו עוד (סנהדרין נו). אפיחזיהו הוא דקא מגלי, כלומר קלות דעתם. עמא פחיזא דאקדמיה פומיה לאודניה עדין בפחזותיכו קימיתו (שבת פח.), נמהרים קלי דעת. ויתכן שהוא הפוך מן חפזון. יאמר שטף הבא כמים אל תותר בו, כי עליית משכבי אביך בפחזותיך וקלות דעתך, אז חללת אותם כאשר יצועי עלה הפחז שלך שהוא כמים העולים ושוטפים. וזה כלשון הכתוב במים, הנה ה' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה ושטף ועבר (ישעיה ח ז ח):

אל תותר. לא יהיה לך יתרון. והיה ראוי להיות אל תותר צעזע וחסרם אמרו רק אתה פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כלום, רק על דעתי שלא תמנא מלת אל רק במקום צווי. ואע"פ שנמנא ודרך נתיבה אל מות ואינו צווי ופי' אל תצקס יתרון אפי' פחז כמים. ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף, והגאון אמר אפי' דבר רק כמים לא יהי' לך יתרון, ופחז מגזרת אנשים רקים ופוחזים. ואין פוחזים הפוך: אז חללת. מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי, גם תמנא מלת עלה כרת. כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי. וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימים ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והזכורה ליוסף. וי"מ ולא להתייחס לזכורה שהיא תחלת המספר מראובן:

ורבותינו אמרו (עיין שבת נוה). אז חללת יצועי עלה, שכינה שדרכה לעלות על יצועי, והכתוב אומר (דהי"א ה א) ובחללו יצועי אביו, שהיצוע הוא המחולל, ואולי יכנה אותו שם. ואם בדרך כנוי יתכן שיהיה העולה יעקב עצמו, כלשון אם אעלה על ערש יצועי (תהלים קלב ג). ויאמר, אז חללת אותי, רק דבר בנסתר דרך כבוד, וכן ובחללו יצועי אביו, כנוי, בחללו העולה על יצועי אביו. ומן הכתוב הזה כפי פשוטו נראה כמו שפירשתי בסדר וישלח (לעיל לה כב), כי ראובן נתכוון לפסול את בלהה מאביו כדי שלא תלד לו עוד בנים וימעיטו בכורתו, על כן אמר לו שהוא פחזות וקלות דעת שיחשוב להרויח ולא יבא לו ממנו יתרון רק הפסד:

אבי עזר

(ד) פחז בעבור שפחזת וכו'. ומלת תותר מננין הנוסף שלא נזכר שם פעלו והומרו השורק צחולם כמו צלזום עקרו שור. ולפי פירוש אחרים אל תותר מננין הפעול, וזה נפתח על דרך אס למ"ד פעל אות אה"ע וטעמו תראה במכלול ומשיג הרב על אחרים. לפי שלא תזינו מלת אל רק במקום צווי. ודרך נתיבה הוא זר ואל מן הכלל. ואמר כך חוזר הרב לענינו הראשון דלא כדעת אחרים רק אל תותר מננין הפעול. וזה יהיה ענשו על שפחז כמים בהשגלות יהיה זר ונפסד ולא יהיה לו יתרון. ודעת הגאון שפחז לשון רק ופוחז. כן לדין פירושו פחו. אבל צאמת גם לדין אין פוחזים הפוך. כי תיבה פחו הוא שם המשותף. ועיין בספר מאיר נתיב שכמד הנחלת פוחזים נמהרי לז כמו פחו. ובעל אהל יוסף קצר במקום שאמרו להאריך:

יְצוּעֵי עֲלָה: פ ה שְׁמֵעוֹן וְלוֹי אֲחִים
כְּלֵי חֶמֶס מְכַרְתִּיהֶם: ו בְּסֹדֶם
 יתיר לא תסב ארי סלקתא
 בית משכבי אבוד פבן
 אהלתא לשוויי פרי
 סלקתא: ה שמעון ולי
 אחין גברין גברין פארע תותבותהון עברו גבורא: ו ברזהון לא הות נפשי פאתכנשהון

שפתי חכמים

והמפרשו כך טועה: ה לא אמר הטעם משום שלא היה מדברים לפני אחיהם הגדולים מהם, מפני שכיון שאמר לאביהם שהיו קורין לבני השפחות עבדים, אם כן הוא הוציא שם רע עליהם והיה להם פתחון פה, שהרי יוסף קרא אותם עבדים, לכך נתן טעם ברוד וכו', (מהרש"ל): פ ואם תאמר והיאך היו מדברים שמעון ולי בפני ראובן.

רש"י

יצועי. לי משכב ע"ש שמליעים אותו על ידי לנדין
 וסדינין והרצה דומים לו אם זכרתיך על יועי*. אם
 אעלה על ערש יועי** (ה) **שמעון ולי אחים.**
נעלה אחת על שכס ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו
 וגו' ועתה לכו ונהרגהו. מי הם א"ת ראובן או יהודה הרי לא
 היטה שנאתן שלמה ח שנאתו והוא נער את בני זלפה וגו' ישכר וזבולן לא היו מדברים בפני
 אחיהם הגדולים מהם פ. ע"כ שמעון ולי הם שקראם אחים: **כלי חמס. אומנות זו של ראייה חמס**
הוא צידקס מזכרת עשו היא זו אומנות שלו היא ואחם ממסתם אותה הימנו: מכרתייהם. לשון כלי זין הסיף

* תהלים טג ** שם קלב

רמב"ן

ה. שמעון ולי אחים. יאמר בעלי אחוה, כי יחם לבם על אחותם. ילמד עליהם זכות כי בקנאתם על האחוה עשו מה שעשו, לומר שאין ראוי לעונש גדול, ולא החטא ראוי לימחל כי הוא חמס. **והנכון בעיני שאמר כי שמעון ולי אחים גמורים דומים ומתאחים זה לזה בעצתם ומעשיהם:**

אבן עזרא

(ה) **שמעון ולי אחים.** נעזר מעשה שכס: מכרותיהם. י"א מן הכרת פניהם ואינו נכון דקדוק. וי"א קניניהם. כמו חכרו מאתם ואין חכרו כי אם מל' חפירה. וי"א מלשון מכירה שמכרו עמנו כמו עם סרף נפשו למות. והנכון צעני שהיא מגזרת מכורומין

וכבר פירשתי (לעיל לד יג) כי יעקב קצף על שמעון ולי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס, כי הם לא חטאו להם כלל וכאו בברית ונמולו, ואולי ישובו אל ה' ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם, ומן הנפש אשר עשו בחרן. ועוד חרה לו שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה הנביא חמס ושוד. וזה טעם בסודם אל תבא נפשי, התנצלות שלא היה בסודם בענותם במרמה, ובקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגום. ולכן יקלל אפם ועברתם. וכן תרגם אונקלוס ברזיהון לא הות נפשי באיתכנשיהון למהך וכו':

ופירוש כלי חמס מכרותיהם. על דעת אונקלוס וכל המפרשים (הראב"ע, רש"י, והרד"ק) כלי חמס מגורותיהם,

אבי עזר

(ה) מכרתייהם וגו'. כמו מחנותיהם. ומלמד מחנותיהם. כי גם היא מחסרי נון ולא נכר שוע לפני דל:

בעל המורים

(ה) שמעון ולי אחים. נגי' אין להם חלק נאמן:

ספורנו

אז חללת יצועי ע"ה. אז חללת כבוד אביך או כבוד שכניה שכבר עלה על יצועי וכנגד זה יחולל כבודך ולא יהיה במדרגתו הראשונה: (ה) אחים. והיה הכבוד הראוי לראובן ראוי להם בנפלו ממנו. אמנם כלי חמס מכרותיהם. וזה לא יאות למלך אשר

דעת וקנים

חללת יצועי ע"ה. תהא מרוחק עד שיבא משה עליו השלום שנאמר נו ומשה עלה והוא יקרבך שנאמר יחי ראובן ואל ימות. ד"א אז חללת יצועי עלה חללת יצועי שנתעלה יותר משל אחותי שנהן היה פסול ונמטתי לא נמלא פסול ואחז חללתו ד"א חללת יצועי עלה חללת אותו שעלה על יצועי דהיינו אבין זה וכמו שאמר משכבי אבין כמספר על אחר, כך אמר יצועי עלה כמספר על אחר: (ה) שמעון ולי אחים כלי חמס. אחי דינה ולא אחי יוסף שהרי מכרוהו כדפריש"י:

רשב"ם

יצועי ע"ה. כלומר יצועי היתה עולה. הרבה לשון פעל מתפרשים לשון פועל כמו נתתי כסף השדה נתן אני: (ה) מכרותיהם. אחותיהם כפל לשון של שמעון ולי אחים כלומר שמעון ולי

כלי יקר

אז חללת יצועי ע"ה. באותו פעם חללת גם יצועי דהיינו מטה שלי כדי שלא אוליד עוד בנים ממנה,

אור החיים

ה. שמעון ולי וגו'. אומרו אחים, כי ישנס נאחזה נטבעם ודעת אחת שזה כדעת אחים, ודבר זה לא

אל־תבא נפְשִׁי בְּקֶהֱלָם אֶל־תַּחַד כְּבֹדִי כִּי בְּאֶפֶס הָרְגוּ אִישׁ וּבְרַצְנָם עָקְרוּ־שׁוֹר: ו אָרוֹר אֶפֶס כִּי

לְמַהֲרָה לֹא נִחַתִּית מִן יִקְרִי
אֲרִי בְּרִגְזָהוֹן קָטְלוּ קָטוֹל
וּבְרַעוּתָהוֹן תִּרְעוּ שׁוֹר
סְנֵאָה: ו לִיט רִגְזָהוֹן אֲרִי

תולדות אהרן בפדס אל. סנהדרין קט:
כי באפס. מגילה ט. ארוור אפס. יומא
נב:

שפתי חכמים

ותירץ מהרש"ל שלא היה ראובן באותו פעם שם שהלך לשמש את אביו: י לפי שהכ"ף במלת מכרותיהם נחלפת בגימ"ל שהם מאותיות גימ"ק: ב ובאמת צפורה גיורת היתה, עוד יש לומר דמשה נשאה קודם מתן תורה: ג יש לומר דלכך הביא רש"י זה דאל תקשה מנא ליה לפרש כן, דילמא מה שלא מנה יעקב במעשה זמרי ובקרח דאין דרך של קרא לייחס אלא עד השבטים, לכך הביא זה דהא מצינו שייחס עד יעקב, ואם כן למה לא יחסו גבי קרח אלא עד לוי וקשיא קראי אהדדי, אלא על כרחך צריך לומר דיעקב ביקש על זה שלא לייחסו שם, וכוה נראה שיחורץ קושיית הרא"ם שהקשה אדרבה יקשה בדברי הימים למה הוזכר שם שמו של יעקב שלא כמנהג, ועוד כתב הרא"ם אך קשה אם כן גבי זמרי בן סלוא נימא שמה שלא נאמר לשמעוני בן יעקב, הוא מפני שראשי המשפחות אינן עולין רק עד השבטים, ונראה כיון שמצינו גבי קרח שלא יחסו אותו עד יעקב מפני חפילתו כמו שכתבת, דאם לא כן הוה קשיא קראי אהדדי, אם כן גבי זמרי נמי נימא שמפני תפלתו של יעקב הוא, דהא גבי אהדדי נקטי להו דכתיב בסודס וגו' וק"ל: פ כי נכח לזכר הוא נסתר לנקבה כמו הכא, דמלת תחד הוא לשון נסתר לנקבה וגם כן נכח לזכר וק"ל: ז לא שעקרוהו שהרי יוסף מלך, אלא מפני

רש"י

בלשון יוני מכי"ר (תנחומא). ד"א מכרתיהם (ב"ר) בארץ מגורתם י נהגו עממן בכלי חמם כמו מכרתין ומלדתין וזהו מרגוס של אונקלוס: (ו) **בפדס אל תבא נפשי**. (ב"ר) זה מעשה זמרי כשנתקנצו שצטו של שמעון להציא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה צת יתרו מי התירה ב לך אל יזכר שמי צדצר שנאמר זמרי בן סלוא נשיא צית אצ לשמעוני ולא כתב בן יעקב: בקה"ם. כשיקהיל קרח שהוא משצטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבדי. שם אל יתיחד עמהם שמי ג שנאמר בן קרח בן יזהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אצל צדצרי הימים כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יזהר בן קהת בן לוי בן ישראל*:

אל תחד כבדי. כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדובר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו לא תחד אתם בצורה** : **כי באפס הרגו איש.** אלו תמור ואנשי שכם ואינן חסובין כולם אלא כליש אחד וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כליש אחד***. וכן צמלרים סוס ורוכבו רמה ציס. זהו מדרשו. ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כל אחד לעצמו באפס הרגו כל איש שכעסו עליו וכן וילמד לטרורף טרף אדם **אכל****: וברצנם עקרו שור.** רצו לעקור את יוסף ז שנקרא שור שנאמר צכור שורו הדר לו. עקרו אשריטו"ר

* דה"א ו ** ישעיה יד *** שופטים ו **** יחזקאל יט

בעל המורים

(ו) תחד. צ' נמס' הכא ואידך לא תחד אתם בצורה שצקש יעקב שאף לאמר הקצורה לא יהיו מזכירין אותו נמעשה קרח וזהו נקהלס שנא' שם ויקהל עליהם קרח אצל כשמיחמס על הדוכן הזכירו שנא' בן לוי בן ישראל: **כי באפס הרגו איש.** נגי' זה שכם בן תמור:

ספורנו

במשפט יעמיד ארץ לכן לא יאות מלכות לשום אחד משניכם: (ז) **ארוור אפס.** יחסר אפס בשפלות' וקושי מוונותיהם ע"י חלוק ותפוצה אמנם הכהונה נשארה לבכורות כמאז עד שזכו בה בני לוי כאמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי:

רשב"ם

נפשי. יהי רצון שלא תהא נפשי בעצתם כי כל אל שבתורה להבא הן או קללה או בקשה או ציווי לא ימצא אל לשעבר לכן אין לפרש לא באה נפשי: **כי באפס.** שהרי באפס עקרו שור. כמו ואת סוסיהם תעקר: (ז) **ארוור אפס.** לא יצליחו באפס להנקם ולעשות רעה ולכן איני חפץ בקהלם ובחיבורם יחד:

בלי יקר

אחי דינה, פירש רש"י לפי שמסרו עצמם עליה נקראו אחי דינה, וזה באמת שבח להם שנכנסו בעובי הקורה

אור החיים

אמרו (שם) צקודס זה מעשה זמרי, נקהלס זה מעשה קרח, כי באפס וגו' זה תמור ואנשי שכם, וצמלונס וגו' זה יוסף וכו' (מרגוס ירושלמי) ע"כ, ודנריהם ז"ל דרך דרש. וכפי הפשט קשה למה יקדים המאומר, ויאחר מעשה שכם ויוסף שהיו ראשונים עוד איך יולדק לאמר תיבת "כי"

מנחת שי

(ז) עקרו שור. במקף לא במאריך: (ז) **ארוור.** חד מן ה' פסוקים דלית להון הכרע כמ"ש בפ' משפטים על פסוק ויעלו עלת. ובפרש' תרומה על משקדים כפתוריה. ובפ' וילך על וקם העם הזה וונה:

עֲזוּ וְעִבְרַתֶּם כִּי קִשְׁתָּהּ אַחֲלֶקֶם בְּיַעֲקֹב וְאֶפְיִצֶם בְּיִשְׂרָאֵל: פ ח יְהוּדָה אֶתָּה יוֹדוּךָ אַחִיךָ יִדְךָ

תְּקִיף וְחִמְתָּהוּן אֲרִי קִשְׂיָא
אֶפְלַגְנוּן בְּיַעֲקֹב וְאֶבְרַדְנוּן
בְּיִשְׂרָאֵל: ח יְהוּדָה אֶתָּה
אֹדִיָתָא וְלֹא בְהִיתָתָא בְּךָ
יִדְוִין אַחִיךָ יִדְךָ תְּתַקֵּף עַל

שפתי חכמים

שמחשבתן היה לעקור נקראים עוקרים, וכמוהו ארמי אובד אבי (דברים כ"ז ה'): פ רוצה לפרש אל היינו יעקב כדפירש רש"י שם (במדרש כ"ג ח' ד"ה מה) בפרשת בלק: ע דלפירוש א' קשה מהו ואפיצם בישראל, לכן פירש ד"א, ואין לומר אם הד"א פירוש של ואפיצם הוא, אם כן מאי ד"א הא כפירוש ראשון לא פירוש כלום על ואפיצם, יש לומר שהד"א הוא פירוש גם על אחלקם, והכי פירושו אחלקם זה מזה ובמה אחלקם ואפיצם, כלומר ואפיצם הוא פירוש על ואחלקם, (מהרש"ל): פ אחלקם ביעקב קאי אשמעון, ואפיצם בישראל

רש"י

בלע"ז לשון את סוסיהם מעקר*: (ו) ארור אפם כי עזו. אפילו נשעת תוכחה לא קלל אלא את אפם וזה שאמר בלעם מה אקוב לא קנה פ אל: **אחלקם ביעקב. אפרידס זה מזה שלא יא לי נמנין השנטיס והרי הם חלוקים. ד"א ע אין לך עניים וסופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפולים ושנטיס של לוי**

עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוחו פ דרך כבוד: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים החמיל יהודה לסוג לאחריו שלא יוכיחו על מעשה חמר וקראו יעקב

* יהושע יא

רמב"ן

שעשו החמס באפם שכעסו על שכם, וברצונם, שהם חפצים בו, לא פשע המומתים ולא חטאתם: **ואמר אונקלוס כי טעם שור כמו שור בשורק, מן בנות צעדה עלי שור (להלן פסוק כב). ותרגם בו עוד סנאה, מן ותבט עיני בשורי (תהלים צב יב). והטעם, שעקרו עיר מוקפת חומה, את טפם ואת נשיהם, אחרי הרגם אנשיה. ויהיה "עקרו" מן ועקרון תעקר (צפניה ב ד). ואחרים פירשו (רד"ק בשם ריב"א) כי שור גדול בבהמות רמז לחמור ושכם בנו נשיא הארץ, כמו בכור שורו הדר לו (דברים לג יז), פרות הבשן אשר בהר שומרון (עמוס ד א). וכן יכנו הכתובים השרים הגדולים באילים ועתודים:**

אבן עזרא

מעקר. זה אדם כי עיר שכס גדולה הימה כי היא מוקפת חומה: (ו) ארור אפם כי עזו. דרך נבואה, או דרך תפלה שיחמר אפם וטוב להם כי ארור הפך צרוך וכאשר הנצרכה חוספת הארירה מגרעת: **ועברתם. כפול הטעם: וכן אחלקם. ואפיצם. והטעם שהם אלה ראויים שיפדו ולא יתחזרו יחדו והג' מלאנו כי גורל שמעון נפל צמח נחלת בני יהודה והג' הוא צרשות אחר, וגם עריו לא היו דצקים זו לזו. רק מפוזרות צינות גורל יהודה. גם כן לוי שהיו לו שמנה וארבעים עיר והן מפוזרות צינות השנטיס:** (ח) יהודה אתה. כשמך וכן יודוך אחיך. וכאשר יראו

אבי עזר

(ו) ארור אפם כי עזו. פירש הרב על פ' וינרך אותם אלהים. הוא ל' תוספת. ולדכיו מה שנא' פ' ירא כי בך אנרכך. והרבה ארבה הוא כפול בטעם מלות שונות. כמו ימר שאת ויתר עז. אפס כי עז וענרמס כי קשתה. והיא צמות הלשון. וכמוהו ואנרכך ואגדלה שמך:

בעל המורים

(ח) יהודה. ביה שמו לרץ להיות נלאש הדף. צי"ת בראשית. יו"ד יהודה אמה יודוך. ה"א הנאים אחריהם ציס. שי"ן שמר לך. מ"ס

ספורנו

(ח) יהודה אתה. אתה הוא הראוי למלכות בנפול ממנו הקודמים לך כי לא נמצא בך פגם שימאיסך ממלך: יודוך אחיך. יקבלוך

רשב"ם

אחלקם ביעקב. כי לוי נתפור בשנים עשר שבטים כדכתיב ביהושע נמצא שמעון לבדו בלא לוי: (ח) יהודה אתה יודוך. המפרש ישבחוך אחיך שטות הוא בידו. אלא לפי שגינה את הראשונים ונטל מלכות מראובן ופיזר שמעון ולוי אמר ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו שמוכיח סוף הפסוק ישתחו לך בני אביך. וכן נחת מהודך עליו. תן לו משירותך בחיך. וכן

דעת וקנים

(ח) יהודה אתה יודוך. יודוך להימתך מלך עליהם כמו שמלני המפרש ישבחוך אחיך שטות הוא בידו. אלא לפי שגינה את הראשונים ונטל מלכות מראובן ופיזר שמעון ולוי אמר ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו שמוכיח סוף הפסוק ישתחו לך בני אביך. וכן נחת מהודך עליו. תן לו משירותך בחיך. וכן

אור החיים

יהודה דברי ראי ונמת רות, אע"פ כן עשו רעה שעקרוהו לשור שהוא יוסף, שאמרו ז"ל (סוטה לו): **שצאמצעות ירידת**

בלי יקר

בעבור אחותם, אך שלא יפה עשו מה שגזלו כל העיר כי זה כלי חמס הוא ואין הנקמה תלוי בזה, ועל

מנחת שי

(ח) יהודה. בראש הדף בס"ת יו"ד ב"ה שמ"ו:

בְּנֵי עֲלִית פָּרַע רִבֵּן פְּאָרִיָּה
 וּכְלָבִיא מִי יְקִימָנוּ: י לֹא יִסּוּר
 שְׁבֹט מִיְהוּדָה וּמַחֲקֵק מִבֵּין רַגְלָיו

תולדות אהרן לא יסור. סנהדרין ה. הוריות יא:

שפתי חכמים

בעורף לרמוז על דוד, (מהרש"ל): ק רוצה לפרש בני קאי על יהודה ולא על יוסף, חדא דהא יהודה גם הוא בנו, ועוד דהא מטרף תמר גם כן סלק עצמו וכמו שפירש רש"י, ואם כן סלק עצמו משתיהן ולמה נקט בני על יוסף, אלא ודאי בני קאי על יהודה: ר דקשה לרש"י והא עד שאול לא היה מלך בישראל, ועל זה פירש מדוד

רש"י
אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: **בני עלית**. סלקת **את עלמך** ואמרת **מה בלע וגו'**. וכן צהריגת תמר ק שהודה לדקה ממני לפיכך כרע שכב וגו' צימי שלמה איש תחת גפנו וגו' * (י) **לא יסור שבט מיהודה**. מדוד ואלך ר אלו ראשי גלויות שנצנל שרודים את העם שנצט שמונים היו ע"פ המלכות ** : ומחקה מבין רגליו. תלמידים אלו נשיאי א"י:

* ח"א ה ** סנהדרין ה

רמב"ן

י. **לא יסור שבט מיהודה**. אין ענינו שלא יסור לעולם, כי כתוב (דברים כז לו) 'ולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך, והנה הם ומלכם בגולה, אין להם עוד מלך ושרים. וימים רבים אין מלך בישראל. והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום ענין בעבור שימלוך עליהם יהודה:

אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו, כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה, ולא ימשול אחד מאחיו עליו, וכן לא יסור מחוקק מבין רגליו, שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך ממנו יהיה, כי הוא ימשול ויצוה בכל ישראל, ולו חותם המלכות, עד כי יבא שילה ולו יקחת כל העמים לעשות בכולם כרצונו, וזהו המשיח, כי השבט ירמוז לדוד שהוא המלך הראשון אשר לו שבט מלכות, ושילה הוא בנו אשר לו יקחת העמים:

ולא יתכן מאמר רבי אברהם שיהיה שילה דוד, כי לא היה ליהודה שבט קודם דוד, כי אף על פי ששבט נכבד ונוסע בתחלה, אין שבט רק למלך ומושל, כדכתיב (תהלים מה ז) שבט מישור שבט מלכותך, שבט מושלים (ישעיה יד ה), שבט למשול (יחזקאל יט יד):

והכתוב הזה רמוז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה על ישראל. והוא מה

בעל הטורים

עלית. ג' נמס' מטרף בני עלית. כי עלית משכני אבין. כי עלית למרום. לראובן אמר עלית והיה ראוי ליקח מתנות כהונה ומלוכה דכתיב ביה ויתן עוז למלכו ומי גרס לך שהפסדת אותו כי עלית משכני אבין וליהודה אמר אכל אתה שמטרף בני עלית וזית עלית ולקחת מתנות מלוכה: (י) ומחוקק מבין רגליו. בני תלמידי חכמים: מחקה. עולה רמ"ח שרמ"ח איברים צלם ע"ש ערוכה כלל ושמורה:

ספורנו
 אע"פ שהוא אינו אריה שאין לו מלכות הוא אמנם גור אריה גובר באחיו ועתיד למלוך: ואע"פ כן: ספורן בני עלית. אתה יוסף בני עלית מטרפו שלא טרף אותך באפו להמיתך אע"פ שהיה שונאך וזה כי כרע רבין פאריה. היה אז כמו האריה הכורע ורובץ בלתי מזיק כן הוא אז לא צוה להמיתך: וכלביא מי יקימנו. כן יהיה במלכותו לעתיד שירבץ כלביא ולא יהיה מי שיוכל להטיל עליו אימה כדי שיקימנו ממקומו מחמת יראה: (י) **לא יסור שבט מיהודה**. כשתהיה לו המלכות כמו שאמר וכלביא מי יקימנו לא יסור שבט המלכות ממנו אל אחד משבטי ישראל כאמרו וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול אשר הסירותי מלפניך אבל כשנפלה המלכות ביד האומות לא היה זה מין הסרה שיסור הדבר ממקום למקום אבל נפסד לגמרי כי לא סר שבט ישראל ומלכותו מזה אל זה אבל אבד לגמרי ולא תפול הסרה על הבלתי נמצא כלל: ומחוקק מבין רגליו. שיהי מזרעו שופט יושב על כסא ובין רגליו יהיו סופרי הדיינים כמנהגם:

עַד כִּי־יבֹא שִׁילָה וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים: מִבְּנֵי בְנוֹהֵי עַד עֲלָמָא עַד דְּיִיתִי מְשִׁיחָא דְדִילִיָּהּ הִיא

תולדות אהרן עד כי יבא. סנהדרין צח:

שפתי חכמים

ואילך שהוא משבט יהודה: ש (נמ"י), קאי אדלעיל לא יסור שבט מושלים מיהודה, ואפילו בזמן הגלות תהיה להם שררה מועטת, וכל זה יתנהג עד כי יבא שילה מי שהשבט שלו, והרב נקט המלוכה תמורת השבט והיא היא: ת רוצה לפרש שהוא נמי מפרש שילה קאי אגואל, אבל לא מפרש שהוא לשון שילו, אלא ב' תיבות הם שי לו, פירוש מנחה לו: א מביא ראייה דיקהת בחד יו"ד לשון אסיפה: ב מקהילים קהלות סביבם הכאים ושומעים דבריהם עיין

רש"י

עד כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה ש שלו. וכן תרגמו אונקלוס. ומדרש אגדה שילו שי ת לו שנאמר יוצילו שי למורא: וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים. אסיפת העמים שהיו"ד עיקר הוא ניסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אוחיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל כגון נו"ן של נוגף ושל נושך ואל"ף שבאחוחי באזניכס"י ושבאחמת תרבי (והוא ל' מרז ופירוש אימת מרז והוא ל' זיון) ואסוך שמן". אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנא' אליו גוים ידרושו" ודומה לו עין תלעג א' לאז ומצו ליקהת אס". לקצוץ קמטיס שבפניה מפני זקנתה ונגמרא דיתבי ומקבו אקהתא צוקי ב דנהרדעא [דפומבדיתא] במסכת יצמות". ויכול היה לומר קהיית עמים:

אתהלים עו באיוב יג גיחוקאל כא דמ"ב ד הישטיה יא ומשיל ל זדף ק

רמב"ן

שאמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל (דה"א כח ד). ואמר לא יסור, לרמוז כי ימלוך שבט אחר על ישראל, אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר. וזהו שנאמר (שם ב יג ה) כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו:

וענין שאול היה, כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נחשב אצל הקדוש ברוך הוא, לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים, ונתן להם מלכות שעה. ולזה רמז הכתוב שאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (הושע יג יא), שנתנו לו שלא ברצונו, ולכן לקחו בעברתו, שנהרג הוא ובניו ונפסקה ממנו המלכות:

אבן עזרא

יושב צין רגלי הקצין: שילה. יש אומרים כדרך המתרגם ארמית כטעם שלו. ויש אומרים שהוא מגזרת וצלית', ויש מי שהוליאו מל' קדמוניו ז"ל שליל. ויש מי שפירש אותו על עיר שילה. ויפרש יצוא כמו וצא השמש. או עד כי יצוא קץ שילה. כי כן כתוב ויטוש משכן שילה. ואחר כן ויבחר דודו עבדו גם זה איננו רחוק. או יהיה שילה כמו צנו. והה"א תחת וי"ו כמו צתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפי' לא תוליד: ומלת יקהת. כמו ליקהת אס. והיו"ד משרת לעתיד. וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה צנו. ואין טעם עד כי יצא שילה שיסור השבט ממנו צנוא שילה. רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחס עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות. וכמוהו כי לא אעזבך עד אשר אס עשיית את אשר דברתי לך שישיצוהו אל הארץ:

והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם, ולא היה להם לשאול מלך בימיו, כמו שאמר להם וה' אלהיכם מלככם (ש"א יב יב), והקב"ה אמר לו לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם (שם ח ז), ולפיכך לא נתן להם מלכות של קיימא. ומה שאמר הכתוב (שם יג יג) נסכלת לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם, שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל, לא על כלם. וזה טעם אל ישראל. אולי היה מולך על שבטי אמו, על בנימן ואפרים ומנשה, כי יהודה ואפרים כשני עממים נחשבים בישראל, או היה מלך תחת יד מלך יהודה: ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה, והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים (מ"א יא ט). וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צוואת הזקן ונענשו בהם, וכמו שאמר הושע (ח ד) הם המליכו ולא ממני:

וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה עט כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב. והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל (ב"ב ג:) כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא, שנכרתו כלם בעון הזה. ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים, אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה

יֵא אִסְרֵי לַגֶּפֶן עֵירָה (עֵירוֹ קרי) מַלְכוּתָא וְלִיהַ יִשְׁתַּמְעוּן
 עַמְמֵיִא: יֵא יִסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתִּיהַ עֶמְאָא יִבְנוּן
 הִיכְלִיהַ יְהוֹן צְדִיקָיָא סְחוֹר סְחוֹר לִיהַ וְעַבְדֵי אוֹרִיתָא
 לְבִשׁוּ וּבְדָם-עֲנָבִים סוֹתָה (סוֹתוֹ קרי):
 בְּאוֹלְפֵן עֲמִיהַ יְהוּ אֲרֻגֹן טַב לְבוֹשׁוּהֵי כְּסוֹתֵיהַ מִיֵּלָא מִיֵּלָא צָבַע זְהוּרֵי וְצָבַעֻנִין: יֵב יִסְמְקוּן

תולדות אהרן אסרי לגפן ברכות נו: כתובות קיא:

שפתי חכמים

רש"י

שם: ג והכי משמע הקרא אסרי לגפן עירה, יסבבון ישראל עיר ירושלים, ולשורקה בני אתונו וישראל יבנון בית המקדש: אחד ויטענו מגפן אחת ומשורק אחד בן אהון אחד: שרקה. זמורה ארוכה קוריי"רא נלע"ז: כבס ביין. כל זה לשון רבוי יין: סותה. לשון מין צגד הוא ואין לו דמיון צמקרא: אסרי. כמו אוסר דוגמתו מקימי מעפר דל* היושבי צממים** וכן בני אתונו כענין זה. ואונקלוס תרגם צמלך ג המשיח. גפן הס ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה אלו ישראל ואנכי נטעתיך שורק***: בני אתנו. יבנון היכליה ל' שער האיתון כס' יחזקאל**** ועוד *תהלים קיג ** שם קנג ***ירמיה ב **** יחזקאל ח

רמב"ן

אבן עזרא

ליקחת אם (משלי ל יז), לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה. ובתלמוד (יבמות קי:) דמקהו קהיאתא בשוקא דנהרדעא. ויכול לומר קהית עמים, לשון רש"י: ואינו נראה לפרש ביקחת אם, אסיפת אם, ולשון "מקהו קהיאתא" אינו אלא לשון פירכות וקושיות שהיו מקשים ומפרכים בה קושיות הרבה,

(יא) אסרי. היו"ד נוסף כמו היושבי לסוסמי: עירה. כמו על שלשים עירים: ויו"ד בני אתונו. נוסף. או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עלמו ואחר עמו: ולשרקה. כפול כי היא כגפן ועיר כאתון ג"כ: ובדם ענבים סותה. וי"א שהוא כמו כסומו והוא חסר כ"ף. והנכון צעני שהוא מגזרת מקוה והטעם שתרצה תזואת

בעל הטורים

ספורנו

עם שאז הימה יהודה לקדשו דכתיב שרי יהודה רגמתס: על עיר בן אתונות כמאמר הנביא וזה שלא יבא על סוס מוכן ליום מלחמה כי אמנם מלחמת האומות ואבדן מלכותם כבר תהיה נשלמת ע"י האל יתברך והוא יהי למלך בשלום. שנית שיאסור אותו העיר אל הגפן וזה שישכן מלכות שלומו בקרב ישראל שנמשלו לגפן כאמרם ז"ל אומה זו לגפן נמשלה וכן העיר הנביא באמרו כי כרם ה' צבאות בית ישראל: ולשורקה בני אתונו. שלישיית מאותותיו הוא שיקשור חמורו הנזכר ויהיה משכנו בשורק שהוא מבחר הגפן וזה שיאר פניו אל צדיקים שבדור ולא לכל הגפן: כבס ביין לבשו. רביעית מאותותיו תהיה שיוכל לכבס לבושו בדם כי ימצא הרג רב נעשה קודם בואו כענין מדוע אדום

דעת זקנים

רשב"ם

יבא לשון חרפן כמו לא יבא עוד משכן וה"פ לא יפרט ולא ינן מלך ניהודה עד כי יטוש משכן שילה וכן הוא אומר ויטש משכן שילה וסמין ליה ויבחר גדוד ענדו. ד"א לא יסור מלכות מניח דוד לימנו סביב האלה אשר עם שכס הראויה להחבקץ שם בני אדם ולכבוד משכן אשר בשילה הסמוך שם. ויעקב עיקר הגדולה של יהודה שמדוד ער רחבעם פירש. אבל חוסר הגדולה לא רצה לפרש אלא מכללו של מקרא אתה מדקדק שמשילה ואילך נתמעטה: (יא) אסרי לגפן עירה. עיר בן אתונות צריך לקשור לגפן אחת להטעינו מרוב ענבים: ולשורקה אחת בני אתונו. כפל לשון כדכתיב בשלמה וישראל ויהודה רבים איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כי משופעי' ביין היו: כבס ביין לבשו. לאחר שבצרו הענבים ודורכים אותן בגיחת מתלכלכין בגדיהם בדריכות היינות. כדכתיב מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת. וכתוב שם וכל מלבושי אגאלתי. ואחר הדריכ' שותים את היין ולכן הוא ואמר חכלילי עינים מייין. כדכתיב למי חכלילות עינים למאחרים על היין: סותה. ל' בגד:

אור החיים

מתחת ידו, ומעתה לא יסור שצט מיהודה לעולם, מלכותו מלכות כל עולמים כי קנה יסוד המלוכה עד כי יבא שילה, שאליו אנו מקוים יום יום לפינו לישועה:

יא. אסרי לגפן וגו'. הן רבו מפרשי כמוז זה, וכולן דרך דרש דרשו. ואולי שיכוין עוד לומר על ציאת מלך המשיח האמור צמון עד כי יבא שילה וגו', ואמר ולו

יב חבלי ילי עינים מיין ולבן-שנים מחלב: פ יג זבולן לחוף ימים

טורוהי בכרמוהי יטופון
נעוהי בחמר יחורן
בקעתיה בעיבור ובקדרי
ענא: יג זבולן על ספר

תולדות אהרן חבלי ילי כתובות קיא: ולבן שנים כתובות שם זבולן לחוף פסחים ד.

שפתי חכמים

ד רוצה לפרש דקאי פסוק זה אתלמידי חכמים, צחורות פירוש לבנות, תלמידי חכמים שלובשים בגדים לבנים, אי נמי רוכבים על אתונות לבנות ממקום למקום כדי ללמוד תורה: ה דכתיב ישכן,

רש"י

תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו לדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא צאלופן על שם רוכבי אתונות ד נחורות. כנס ציין יהא ארגוון טב לבושהי שציבעו דומה לין ולצעונין הוא לשון סוטה שהאשה לוצשתן ומסיתה צהן את הזכר ליתן עיניו צה. ואף רבותינו פירשו בגמרא לשון הסמת שכרות צמסכת כחוצות*. ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת"ל סוטה: (יב) חבלי ילי. לשון אודם כתרגומו וכן למי חכלילות עינים** דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא צארנו מרעה טוב לעדרי לאן. וכן פירוש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים ל' הרים שמשם נופים למרחוק. ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעיינות וקילות היקצים נעוהי יקצים שלו ולשון ארמי הוא צמק' עבודת אלילים*** נעוה ארתחו. יחורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים: (יג) זבולן לחוף ימים. על חוף ימים ה תהיה ארנו חוף כתרגומו ספר מרק"א צלע"ז**** והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות צמקוס

* דף קיז ** חשלי כג *** דף עז **** יבמות מח

ספורנו

כאמרו יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבונן פרו. וכאמרו עתידה ארץ ישראל שחוציא גלוסקאות וכלי מילת:

ללבושך וכאמרו ידין בגוים מלא גריות: (יב) חבלי ילי עינים מיין. חמישית מאותותיו תהיה שיגדל שובע שלא כמנהגו של עולם.

דעת זקנים

לאחר כמו שסר משאלו עד כי יבא שילה מלך המשיח וכ"ש כשיבא משיח שהרי משיח בן דוד הוא ונמצא שלא יסור לעולם והה"ד ונאמן ביתך וממלכה עד עולם וכתיב וחסדי לא אסיר מעמו כאשר הסירותי מעם שאלו ד"א לא יסור שבט מיהודה שלא ימלוך על כל ישראל עד כי יבא שילה כלומר צבאם שנתחלקה שם המלכות ושילה ושכס היו קרובים זה לזה כדכתיב צין שילה ובין שכס ולכך נקט שילה ומ"מ ולו יקרת עמים לאחר שנתחלקה המלכות. ד"א לא יסור שבט יבא משיח שהוא משבטו. מהרב ר' יצחק: (יב) חבלי ילי עינים מיין. פי' אדום מראשו מיין כלומר מרוב יין שישחה יהיו פניו אדומים ועיניו כמו יפה עינים וטוב רואי: ולבן שנים מחלב. כלומר יהיה צריא ושניו לבנים מחלב ולי מחלב כמו לחו מחלב:

רשב"ם

(יב) חבלי ילי. אדמות עינים קרוי כן: ולבן שנים משתיית חלב. כדכתיב שתיתי ייני עם חלבי. וכן בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. ולבן. כמו לבן. כשהוא דבוק יאמר ולבן. כמו מן חלב וחלב צאן: (יג) לחוף ימים. שפת הים שהים חופף שם ומתחכך. ואם תאמר מה בצע מאחר ששפת הים גבוהה מאד ואין יכולין

מיהודה ומחוקק מצין רגליו עד כלומר לעולמי עד כי יבא שילה שהרי פי' אדום מראשו מיין כלומר מרוב יין שישחה יהיו פניו אדומים ועיניו כמו יפה עינים וטוב רואי: ולבן שנים מחלב. כלומר יהיה צריא ושניו לבנים מחלב ולי מחלב כמו לחו מחלב:

אור החיים

והכוונה בזה כי הפרש גדול יהיה צין אם תהיה הגאולה צאלמעוה התורה והמצוה, אז יגלה בגלוי מלכות עליון, לאם תהיה צאלמעוה הנקמה אשר תהיה בישראל יהיה צבחינת עמי ורוכב וגו' (זכריה ט ט):

יב. חבלי ילי עינים וגו'. יכוין על דרך אומרו (תהלים סח ז) מוליא אסירים כבושרות ודרשו רבותינו ז"ל (סנהדרין כג.) צבי ושירות, צבי למצרים, ושירות לישראל. והוא אומרו חכלילי עינים, לשון אדמימות. שהוא ענין הדינים, שכל האדמימות יורה על עולם המשפט, כי דמים צדמים נגעו. ואמר מיין, פירוש ממקור הדין שהוא היין. או ירמוז סיבת הנקמה היא מיין, פירוש מלד מה שחבלו ופשעו

האומות לישראל, כאומרו ז"ל (סנהדרין לו:) כי כשיגיע קץ הנחתם ולא יהיה בישראל זכות לגואלם יעמיד להם מלך קשה כהמן וכו', והוא אומרו וצדס ענבים, כי צאלמעוה היסורין יודככו הנפשות ויתצברו ניצוי הקדושה כדרך שיתצברו צאלמעוה צחינת התורה, אלא שזו מלאכתו נאה וזו מלאכתו צלמי נאה. ואומרו "ענבים" כי צאלמעוה היסורין תגמר הכנתה בגמר צישול פרי הגפן שהם הענבים, גם רמוז כי לא ישלטו האומות לשפוך דם לומר אילן או ענף או אשכול אלא ענבים, פירוש גרגרין:

ואמר סוטה, לרמוז מדרגה קטנה למטה מהסות כי הסות ירצה לשון כסוי ההכרחי, לשון מסוה,

מנחת שי

כתב עליו מלא וא"ו ונסיב ה"א בסוף תיבותא חילופי וא"ו ועיין בחיי פרשת וירא: (יב) חבלי ילי. בכל ספרים כ"י ובדפוסים ראשונים אין החי"ת רבתי גם לא נמנית במ"ג עם אותיות רבותות כי אם ח' חור כרפס. אך מצאתיה בנוסח אחר משונה:

מְנַחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי
 נַעֲמָה וַיֵּט שְׁכֻמוֹ לְסַבָּל וַיְהִי
 לְמַס־עֶבֶד: ׀ מִן הָרֶן יָדִין עַמּוֹ
 כְּאַחַד שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל: ׀ יְהִי־דָן

יִתְפָּרַק עַמּוּיָהּ וּבְשָׁנוּהֶיּ יִנּוּחוּן כְּחֶדָא שְׁבֻטָיָא דְיִשְׂרָאֵל: ׀ יְהִי גְבָרָא דִּיתְבָּחֵר וַיְקוּם מִדְּבֵית
 תולדות אהרן דן ידן. פסחים ד. סוטה י.

שפתי חכמים

יהא מצוי. נח"י דחה כל זה ואמר שארץ זבולון היתה בסוף הים מקום המבדיל בין ארץ ישראל ובין ארצות העמים, וממילא כל הספינות עוברים דרך ארצו. עיין שם: ׀ כלומר כאילו הוא הפוך

רש"י

העירות שהולך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מזוככת וטובה להוליא פירות: ויט שכמו לסבל. עול מורה: ויהי. לכל

אחיו ישראל: למס עבד. לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עזריין שנא' ומנני יששכר יודעי בינה לעתים * לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים. מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם: ויט שכמו. השפיל שכמו כמו ויט שמים הטו אזכנס. ואונקלוס תרגמו צפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחמיו למס עובד: (טו) דן ידן עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידן ה' עמו: באחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד ו עמו ואת כלם ידן ועל שמשון נבא נבואה זו. ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה:

* דה"א יב

רמב"ן

טו. דן ידן עמו. כמו כי ידן ה' עמו (דברים לב לו), ארי ידן ה' דינא דעמיה, כלשון שפטני ה' וריבה ריבי מגוי לא חסיד (תהלים מג א), ריב אלמנה (ישעיה א יז). יאמר, כי דן ינקום נקמת עמו, כל שבטי ישראל

כאחד:

והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים, כי בימי שמגר בן ענת החלו (שופטים ג לא), ובימי יפתח כחוב (שם יז) וימכרום ביד פלשתים, וגם אחרי עבדון בן הילל (שם יב יג), ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה (שם יג א), ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנצחם כלל. ואף על פי שכתוב בשמגר (שם ג לא) ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר, איננה נקמה כי איננה מכה רבה, על כן כתוב בשמשון (שם יג ה) והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים, ולקח נקמת ישראל מהם, כי הרג מהם עם רב, וכל

אבן עזרא

(טו) וירא מנחה. כאשר ראה ארנו ומקום מנוחה נעימים נטה שכמו לסבל. כל משא כאשר ישא החמור ושכ כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים ולא ירצו ללחם למלחמה לעזוב מקומם. וכן אמר משה ויששכר צאהליך. והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יאלו (או) לגוים שלא יאלו להלחם עליהם: (טו) דן ידן עמו. רמו שיהיה בעל דגל כאחד בני הגבירות. והנה היה קצין על כל עם מהשפחות:

בעל הטורים

שהחמור נושא כל המשא כך היה יששכר נושא משאות של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר כמיב הכא רובץ בין המשפטים שהיו מרביעין תורה ציראל בלשכת הגזית שהיתה חליה נקדש וחליה בחול וכמיב חסם למה ישנת בין המשפטים שהיתה נחלתו על שפת הים בין ים ליבשה כדמתיגמין ואחמתייה בין תחומיא: (טו) למס עובד. ג' צמס' הכא ואידך ציהושע ולא הורישו וגו' ויהי למס עובד. ויעלם שלמה למס עובד. לומר לא די שלימד תורה לכל ישראל אלא שהעלה להם מס מממונו שהיה מספיק לכל מי שיבא ללמוד: (טו) באחד שבטי ישראל. פי' כדוד ולכן אומות של ראשי פסוקים דן יהי לישועתן נגי' כדוד:

ספורנו

הפועל בהן את כונתו וזה לא יתכן זולתי לחמור חזק מאד שירבץ עם החבילות על גביו וכמו כן יששכר נושא עליו עול תורה ועול דרך ארץ והנהגת מדינות כראוי לחכם שלם במדות ובמושכלות: (טו) וירא מנחה כי טוב. וזה ראה שהמנוחה בשלמות המושכלות אשר בו תנוח הנפש כענין ומצאו מרגוע לנפשותיכם שהוא הטוב והתכלית המכוון: ואת הארץ כי נעמה. וראה ג"כ שארצו מוכנת לתח מזונו בלי טורה ולהתפרנס שלא בצער: ויט שכמו לסבל. שני מיני המשא והם עול תורה ועול ציבור כאמרם רז"ל האי צורבא מרבנן דאית"י במתא כל מילי דמתא עליה: ויהי למס עובד. וההמון העובד כל מלאכת עבודה

אָרום טָב וְחוֹלְקָא דְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אָרום כַּתְפֵיהּ לְמַלְעֵי בְּאוּרֵייתָא וְהוּן לִיה בְּל אַחֵי מַסְקֵי מִיּוּן:
 בְּסִימָא הוּא בְּגִין בְּן אַרְכִין כַּתְפֵיהּ לְמַלְעֵי בְּאוּרֵייתָא וְהוּן לִיה אַחֵי מַסְקֵי דוֹרוּנִין:
 מִן מְדֻבֵּית דִּן עֲתִיד דִּיִּיקוּם גְּבָרָא דִּידוֹן ית עֲמִיה דִּינִין דְקָשׁוּט כַּחְדָּא יִשְׁתַּמְעוּן לִיה
 שְׁבִטָיָא דְיִשְׂרָאֵל: יִי יְהִי גְבָרָא דִּיתְבַּחַר וִיקוּם יִי יְהִי פְרוּקָא דְעֲתִיד לְמִיקָם יִתְקַף וְיִתְנַאֵה עַל בְּל

פ"י יונתן

(טו) ארכין. הוא לי נטויה וכן נהגש ומלרכן על זואריה וכו':

רשב"ם

כדכתיב על כל מים משלחי רגל השור והחמור לחרוש ולזרוע וכן אמר משה שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך: (טו) וירא. יששכר מנוחת האדמה כי טוב יותר מלצאת למרחקים: ואת הארץ כי נעמה. ומצלחת כדכתיב אל המנוחה ואל הנחלה: ויום שכמו פסבול. עול של מלכי ישראל: ויהי למם עובד. לתת למלכי עישור תבואותיו כדכתיב ואת שדותיכם יעשר זהו עיקר הפשט. ובשורת עושר הוא לשבט יששכר: (טז) דן ידין עמו. המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל. וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע. חלילה חלילה. אך על שבטו של דן נתנבא שהוא מאסף לכל המחנות וגם ביהושע כתיב והמאסף הולך אחר הארון ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי משה בין בימי יהושע אחר כל הדגלים והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם לזנב כל הנחשלים אחריהם בדרך ולהגנם מן האומות כי גבורים היו. לכך אמר יעקב דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו כאחד כל שבטי ישראל. היה נוקם נקמתם ומשמרם מרודפיהם כמו כי ידין ה' את עמו וגו'. ודם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו.

דעת זקנים

ושמעיה לאה חמורו נוער ילאה לקראתו והביאתו לאהל שלה ונאוחו הלילה נתעברה מישישכר:

אור החיים

טו. וירא מנוחה כי טוב. פירוש מנוחה העליונה, כי טוב, פירוש צהיטי וזהבזון אדם בכל הנאות העולם הזה הנרגשות, כמו שתאמר תאות המאכל והמשמה אין העריצות של אותו דבר לודק מלד עצמו אלא מלד הגוף, אשר הוא כלי ריקס שעומד למלאות, שכן הטביע צו היוצר שלא יוכל להתעכב ריקס כלל, ולזה כאשר יהיה האדם שבע, לא מלמד שלא יקם עריצות למאכל ההוא אשר נכספה וגם כלתה נפשו אליו צאותה שעה עצמה קודם שמילא כריסו, אלא שמואס צו כמואס נרע, וזהו שאמר הכחוז (משלי כג ט) פתך אכלת תקיאנה, פירוש הפת של העוה"ו אם אכלת אותו אח"כ תקיאנו, כי תמאס מהכניסו לתוך פיך:

כלי יקר

(טו) וירא מנוחה כי טוב. כי אין קנין התורה תלוי בתנועה כמו קנין הממון, כי על הרוב ממרחק יביא לחמו, אבל קנין התורה תלוי בעמל הנפש ומנוחת הגוף, כי מטעם זה נתנה התורה בשבת יום מנוחה. ואת הארץ כי נעמה, כי ארץ ישראל אוירא דמחכים הוא (ב"ב קנח:), ויט שכמו לסבול עול תורה. ואע"פ שקנין התורה קודם במעלה לקנין סתם סחורה כי טוב סחרה מכל סחורה, מכל מקום הקדים את זבולון ליששכר כי אם אין קמח אין תורה, ואם לא יאכל וישתה איך יהיו אבריו חזקים אף בריאים לטרוח בתורת ה', על כן הקדים את זבולון אשר ממרחק יביא לחמו כדי שיוכל יששכר להיות יושב אוהלים, וגם יששכר נותן מחלקו בתורה אל זבולון שמעלה לו מס ועובד עבודה ממש וזהו שאמר הכתוב ויהי למס עובד:

גם צדנר אשר יחשוק צו האדם למראית העין ויתאו לצריה נעימה, כאשר יחקור צטיצ החקירה יראה שאותו יופי ונעימות אינו אלא מראה היולי, כי צהבזון האדם צצצר וצצור אשר מהס צנוי כל יופי ומואר צאדם יראה וישכיל צהבזון צהס כי אין צהס נעימות, ויתמאס צצצר אדם מגשת אליו, ואין הכל אלא דמיון. אצל הטוב האמיתי והנעימות הנודק הוא של עולם העליון, ולזה אמר וירא מנוחה כי טוב, פירוש העולם שנקרא מנוחה שהיא טובה לשלול הטוב הנדמה בעולם הזה כנזכר, ואת הארץ כי נעמה כפי האמת:

(טז) דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. יאמר שאע"פ שבדגלים יהודה נוסע בראשונה ודן באחרונה, מכל מקום ישוה לו גם הוא שידין את עמו כאחד המיוחד שבשבט ישראל והוא יהודה, כי שמשון שפט את ישראל בדורו כדוד בדורו, וכמו שנאמר במלך המשיח שיבוא מיהודה וברוח שפתי ימית רשע (ישעיה יא ד), כך יהי דן נחש עלי דרך כי כל נחש ממית

ויפ שכמו פסבול. לנצול לער בעולם הזה. ויהי למס,

פירוש שהיה הוא עצמו מס. עובד, פירוש שפינה עצמו לעבודת ה' ועשה עצמו כמס הניתן, כן נתן עצמו להיות עובד עבודת הקודש העריצה והנעימה. עוד ירמוז צאומרו ויהי למס עובד, שכל הנצבאים יעלו לו מס לפרנסתו ויעבדוהו לצן תורה, וכמו שמצינו ליששכר עצמו שהיה זבולון עובד אותו, וכן בכל דור ודור: טו. דן ידין וגו'. אולי כי ללד שאמר שמשון תמות נפשי עם פלשתים (שופטים טו ט), לזה אמר יעקב כי ישנו צגדר

מנחת שי

(טו) למס עובד. במקף לא במאריך:

נַחֲשׁ עַל־דָּרֶךְ שְׁפִיפֹן עַל־אַרְחַ
הַנֶּשֶׁךְ עֵקְבֵי־סוּם וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ
אַחֲזֹר: יח לִישׁוּעַתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה:
פְּרָשִׁין עִם רִגְלָאִין יַעֲקֹב סוּסוֹן וְרִתְכִין וַיִּמְנַר רֹכְבֵיהוֹן לְאַחֲזָרָא: יח לְפוֹרְקָנָה סְבָרִית יי:

תולדות אהרן יהי דין נחש. סוטה ט: יח: שפיפון עלי. סוטה י. סנהדרין קה.

שפתי חכמים

רש"י

ופירושו כל ישראל יחד, שהרי שמשון נקם נקמות כל ישראל יחד, ואין לפרש ידין ישפוט, כי לא מצינו זה בשום מקום: ז נושף הוא

(יז) שפיפון. הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא ז נושף כמו ואתה תשופנו עקב: *הנשך עקבי

סוּם. כן דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוּם: ויפֹל רכבו אחזר. שלא נגע בו. ודוגמתו מלינו בשמשון וילפת וגו' את שני עמודי המזבח וגו' ושעל הגג מתו**. ואונקלוס תרגם כחיי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא לפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרס. וכפיתנא כמו פתן. יכמון יארוז: (יח) לִישׁוּעַתְךָ קִוִּיתִי ה'. נתנבא שינקרו פלשמים את עיניו וסופו לומר זכרני נא וחזקני נא אך הפעם

* בראשית ג ** שופטים טז

ספורנו

ובקולו שישלח על אדם רב. וכן שמשון המית הוא לבדו רבים במעט רגע: שפיפון. הוא נחש דק. כאמרם כחוט השערה הוא ושפיפון שמו ועליו ספרו הרופאים שהוא נחבא באילנות לירות בעצמו כחץ על יתר בעלי חיים. וכן שמשון בהיותו נלחם לבדו

בעסקי חיי שעה היה לו למס כאמרם רז"ל (יומא פרק בא לו) שבני עירו היו מצוים לעשות מלאכתו: (יז) יהי דין נחש. הוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא צפעוני ואצל רופאי הערב נקרא חורמן כי אמנם צפעוני אחד ימית רבים יהודו בהבטתו

דעת זקנים

רשב"ם

וכמו ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה: (יז) יהי. שבטו של דין נחש עלי דרך. להרוג את האומות: ויפֹל רוכבו. האויבים נופלים לפניו: (יח) לִישׁוּעַתְךָ דין קויתי ה'. שיושיע אותך וישבך על האומות:

(יח) לִישׁוּעַתְךָ קויתי ה'. כיון שראה יעקב אבינו גבורת שמשון אמר אע"פ שזה גבור נלחם אף נכון להסתכל בגבורתו וכן מלינו בשעה שנתהלל אמר נלמי החמור הכמי אלף איש מיד ונלחם מאוד עד שהודה ואמר ה' אתה נתת ניד ענך את המשועה וגו' שהודה

בלי יקר

אור החיים

עם שופטי ישראל המיוחדים למעלה בלחץ הפרש ולא יגרע מזדיק עינו, והוא אומרו כאחד שבטי ישראל, פירוש כאחד המיוחד שכל שבט ושנט מישראל, כי כל השבטים היו נהם שופטים לישראל:

ברוח שפתי, ומדקאמר ידין עמו שמע מינה שמדבר ברשעי ישראל שיריין אותם ויכלה הקוצים מן כרם ה' צבאות, וכל כן היה מן ההכרח שיסע יהודה בראשונה ודן באחר גה לפי שיהודה נמשל לאריה שעיקר כחו בזנבו, וא" כש: לך יהודה לפני מחנה ישראל ואחוריו

כלפי העם: יומה כאילו זנבו פונה למחנה ישראל רמז שבו ידין עמו לשבור זרועות רמות, ודן נמשל לנחש שאין כחו אלא גפיו על כן דין הוא שיסע באחרונה ופיו פונה אל מחנה ישראל כי בו ידין עמו, ולפי שכל דיין יש לו רבים הקמים עליו על כן אמר לא תגורו מפני איש, כי לישועתך קויתי ה', ואלהים נצב בעדת אל (תהלים פב א) לזצילם מאנשי זרוע, ויש אומרים שדן לא היה מחניף לשבטו אלא היה דן כאחד שבטי ישראל כשאר שבטים, כי קרוב ורחוק היו שוים בעיניו:

ומה שמצינו שמשל המשיל את דן לגור אריה ויעקב המשילו לנחש, רמז שכל דיין יש לו מלחמה פנים ואחור, יש מעיזים בפניו לומר לו מוסיף אני עליך דיינים, כמו שנאמר (דברים א יב) טרחתם ומשאכם וריבכם, ויש מרנן אחריו אבל לא בפניו, על כן צריך להיות בעל כח ואמיץ רוח ללחום פנים ואחור, ולא יתן את לבו לכל הדברים אשר ידברו בין בפניו בין אחוריו, אלא יהיה כאריה ונחש זה כחו באחוריו וזה כחו בפניו, וזה רמז נכון:

מנחת שי

(יז) עקבי סוּם. דגש הקו"ף לתפארת:

ס חמישי יש גִּדְּ גִדּוּד יְגוּדְנוּ וְהוּא
יְגַד עֶקֶב: ס ב מאשר שמנה
לחמו והוא יתן מעדני מלך: ס
 יש מִדְּבִית גִּדְּ מִשְׁרִית
 מְזִינִין פֶּד יַעֲבֹרֹן יֵת יִדְּנָא
 קָדָם אַחִיהוֹן לְקָרְבָּא
 וּבְנִסְכִּין סְגִיָּאִין יִתּוּבוּן
 לְאַרְעֵהוֹן: ב דָּאֲשֶׁר טָבָא
 אַרְעִיה וְהוּא מְרַבֵּיא

שפתי חכמים

כמין שריקה, וכן פירש רש"י בפרשת בראשית (לעיל ג' ט"ז ד"ה ואתה):
 ח יש לומר דלכך מביא על הפסוק זה ראייה ממש רבינו, שאל
 חקשה ליה מנא ליה לפרש דשמנה דכתיב כאן הוא לשון שמן.

רש"י

וגו' א': (יש) גד גדוד יגודנו. כלס לשון גדוד הם וכן
 חזרו מנחם. וא"ת אין גדוד בלא שני דלמ"ן יש לומר
 גדוד שם דבר כר"ן שני דלמ"ן שכן דרך חזנה בם
 שתי אותיות להכפל בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר כנפור לנוד ב מגזרת ושבעתי גדודים ב שם נפל
 שדודי מגזרת יסוד להרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו
 יגוד יגוד ירוס יסוד יסוד וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתגודד יתרום יתבולל יתעודד.
 ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד. לשונם נמיצות. אף יגודנו האמור כאן אין לי שיפעילוהו
 אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יואני ילאו ממני. גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעצרו הידן עם
 אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכנעה הארץ: והוא יגד עקב. כל גדודיו יסובו על עקבם לנחלתם שלקחו
 בעבר הידן ולא יפקד מהם איש: עקב. דרכם וצמסילותם שהלכו יסובו כמו ועקבותיך לא נודעו וכן בעקבי
 הנאן בלשון לע"ז טריל"ס: (ב) מאשר שמנה לחמו. מאלל הצא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים
 מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן זרכו ח משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות פ"ט אמת אחת

אשופטים טו במשלי כו גאיוב ז דשופטים ה התהלים קמו וישניה מט זשם חז חיריהי י טהלים עו ישהיש א כדף פה

בעל המורים

(יש) יגודנו. ב' נמס' הכל ואדך לעלות לעס יגודנו. פי' שני גד
 לקחו נחלה מעבר לירדן והיו באין עליו גדודים מהעמים שסביביו
 וזה פירושו גדוד יגודנו יגוד אומה והוא יגד עקב שהיו גבורים והיו
 נלחמים בהם ומחזירין אותם על עקבם ולא די שמתחזין אותם אלא
 שהיו עולים אחריהם לארצם לשלול שלל וזהו לעלות לעס יגודנו שהיו

ספורנו

היה בלתי נראה בחיל הרגיו: (יש) גד גדוד יגודנו. אחר שאמר
 שדן נלחם כנחש ומפיל סוס ורוכבו אמר על גד שילחם דרך
 גדוד שייגוד ויכרות סוסו ורוכבו על דרך וטרף זרוע אף קדקד:
 והוא יגוד עקב. וכשיכרות סוס ורוכבו יכרות את עקבם כי יברחו
 ממנו כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף:

בלי יקר

(יש) גד גדוד יגודנו. הרבה גדודים יבואו עליו
 למלחמה ובתחילת המלחמה יכה בהם מכה רבה
 כמו שנאמר (שם לג כ) וטרף זרוע אף קדקד, כי עור
 בעד עור וכשמכה בחרב אז המוכה מרים ידו להגן
 על ראשו על כן הגבור טורף תחילה זרוע וחותרו
 לשנים עד שיעבור החרב אל הקדקד, ויעקב מדבר
 בסוף המלחמה שאויביו יתנו לו עורף ויברחו והרי
 עקיבו של הנרדף סמוך אל הרודף, וביותר כשהוא
 נופל ונכשל בנפילה ואז יכרית ויגד עקביו, זהו שאמר
 והוא יגד עקב, כי יגד היינו כריתה מלשון גודו אילנא:
 (כ) מאשר שמנה לחמו. לפי שאשר היה מספיק שמן

אור החיים

יש. גד גדוד וגו'. מצליע זרכמו בשמו, ופירוש גד לשון
 גדוד פירוש מחנה, ולשון גדייה, ולשון משיכה, ולשון
 היקף, שכולם צמשמעות גד, ועיין בערוך בפירוש חזנה
 "גד". ואמר גד גדוד, אויביו יסובבוהו על גדותיו. והוא
 יגוד, פירוש יכרות אותם, "עקב" פירוש עד כלה. עוד
 ירצה גדוד פירוש לשון מחנה שיתרצו גדודיו, והיה מחנהו
 משוך והולך, והוא אומרו יגודנו. ואומרו והוא יגוד, פירוש
 יקיף לכל מחנה ישראל וילחם בעדם. עקב, פירוש עד
 שנתחו כל נחלתם:
 כ. מאשר שמנה וגו'. אולי שיכוין לומר כי השגה זו

לבית המקדש למנחות ולשאר צרכי המקדש, וידוע שכל השפע והשובע בא לעולם מן המקדש, על כן אמר
 שמאשר שמנה לחמו של ישראל, שמנה תחת שמן, והוא יתן מעדני מלך כי הוא יתן למקדש והמקדש יתן
 אל כל העולם כמלך כעם. או ניבא שאשר יהיה בעל צדקה ולפיכך הכל ישבחוהו בנים ובנות כמו שנאמר
 (לעיל ל יג) כי אשרוני בנות, ומשה אמר (דברים לג כד) ברוך מבנים אשר וגו'. והוא יתן לעני לחם שמן ומעדני
 מלך לא מן הפחות כההוא שהאכיל לעני פטומות (כתובות יז:), וכמו שנאמר (איוב לא יז) אם אכלתי פתי לבדי,
 אפילו פתי פת נקיה המיוחד לי לא אכלתי לבדי:

כא נפתלי אילה שלחה הנתן אמרי שפר: ס כב בן פורת יוסף

בתפנוקי מלכין: כא נפתלי בארע טבא יתרמי עדביה ואחסנתיה תהי מעבדא פירין יהון מודן ומברכין

עליהון: כב פרי דיסגי יוסף פרי דיתברך בגפן דנציב על עינא דמיא תרין שבטין יפקון

תולדות אהרן: נפתלי: סוטה יא: יג. בן פורת: ברכות כ: נה: סוטה לו: ב"ק יז: מציעא פד: בתרא קיח: זבחים קיח:

שפתי חבמים

רש"י

דילמא מאכל שלו יהיה טוב ושמן, לכך מביא ראייה ממשה רבינו עליו השלום וזה פשיטא הוא דבענין זה שבירכין יעקב ברכין משה רבינו עליו השלום, והתם כתיב בהדיא וטובל בשמן רגלו וק"ל: כתיב אילה שלוחה היא לשון נקבה, ואחר כך כתיב הנותן שהוא לשון זכר, ועל זה פירש רבורה וברק: י רוצה לפרש התרגום מתרגם

הולרכו אנשי לודקיא לשמן וכו': (כא) אילה שלוחה. זו נקעת גינוסר שהיא קלה לנשל פירותיה כאלה זו שהיא קלה לרוץ. אילה שלוחה מלמדת לרוץ: הנתן אמרי שפר. כתרנומו ד"א על מלחמת סיסרא נתנא ולקחת עמך עשרת אלפים איש מצני נפתלי וגו' והלכו שם צוריות * וכן נאמר שם ל' שלוח צעמך שלח צרגליו: הנתן אמרי שפר. על ידס שרו דצורה וצרק ט שירה. ורצונו דרשוהו על יוס קצורת יעקב כשערער עשו על המערה צמסכת סוטה ** ותרנומו יתרמי עדביה י יפול חצלו והוא יודה על חלקו אמריס נאיש וסנת: (כב) בן פורת. בן סן והוא ל' ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון צסוף צנא מליעא ***:

* שופטים ד ** דף יח *** דף קיח

רמב"ן

אבן עזרא

כא. נפתלי אילה שלוחה. מנהג במושלי ארץ לשלוח זה לזה האילים, וכך הענין, כי האילות שנולדו בארץ מלך הצפון יגדלו אותן בהיכלי מלך הנגב ויקשרו כתב הבשורה בקרניה והיא תרוץ מהר ותשוב למצונה ויתבשרו בהן, וזה טעם אמרי שפר, כלומר אילה שלוחה מבשר בשורות טובות. והענין הזה ידוע,

(כא) נפתלי אילה שלוחה. על דרך דורון. והמקבל הדורון נותן אמרי שפר. וי"א שאילה רמו לדצורה. הנותן אמרי שפר רמו לשירת צרק עמה. ואמר נפתלי צעצור נחלתו: (כב) בן פורת יוסף. בן סעף והוא לשון נקבה.

והוא מוזכר בירושלמי במסכת שביעית (פ"ט ה"ב), אמרו אין אזלין לון חזרין, ואי בעית למבדקיה אייתו טביין וישלחון לארע רחיקא בסוף אינון חזרין, עבד כן ואייתי טביין וחיפי קרניהון בכסף ושלחון לאפריקי ובסוף תלת עשרה שנין חזרון לאתריהון. שהתירום לאחר י"ג שנה, ומיד חזרו. והמשל, כי נפתלי שבע רצון ומלא כל טוב וממנו תבא בשורה לכל ישראל כי עשתה ארצו פירות לשבעה, כמו שהזכירו רבותינו בפירות גנוסר (תנחומא ויחי יג):

כב. בן פורת יוסף. בן חן, והוא לשון ארמי (ב"מ קיט.). אפריון נמטיה לרבי שמעון. בן פורת עלי עין, חנו נטוי על העין הרואה אותו, לשון רש"י. ורחוק הוא מאד לסמכו אל הלשון הוא, שלשונות כאלה בתלמוד יוני או פרסי ושאר לשונות, אין להם חבר בלשון הקדש. ועוד, כי לפי הנמצא ממנו איננו רק לשון ברכה ושבת. והנו"ן בו שרש, וכן בבראשית רבה (ס יג) ויברכו את רבקה, דוויין ושפופין ולא היו מפרנין אלא בפה. ודומה ל' שהוא ממה שאמרו (כחובות נד.). פורנא ליתמי, שפירושו השבח שהשביחו הוא ליתומים, וקראו עוד הכתובה פורנא, אשה גובה פורנא מהם (שם סו.), הכתובה שהיא שבת בית אביה, וכמו שאמרו (ב"ר פ ז) מהר, פראנון:

אבל בן פורת, או כדעת אונקלוס מלשון פוריה ועניפה, או כדברי בעלי הדקדוק (עיין ספר השרשים שורש בנה)

אבי עזר

(כא) נפתלי אילה שלוחה. על דרך דורן. כטעם ויתן שלומים לנמו. והוראתו נפתלי יהיה חניב צעני רואיו. וכל רואיו יברכו אותו כאשר מצרכים מי שנותן מתנה וכן דרך הפסוק כצורה צמאנה צמאשמה:

בעל הטורים

ספורנו

עולים אל העם אשר יגודו אותם: (כא) נפתלי אילה שלוחה. ניבא על מלחמת צרק עם סיסרא שלקח י' אלפים איש מנפתלי ואמר ל' נקבה אילה שלוחה ע"ש דצורה: הנותן אמרי שפר. ע"ש ומשך דצורה. אמרי שפר נגי' שיר ושנחה. אילה שלוחה הנותן אמרי שפר. נגי' ומשך דצורה וצרק בן אביעס ציוס ההוא: (כב) בן פורת יוסף. לא הזכירו נשמו כמו שעשה לאחרים שחלק לו כבוד בשביל המלכות והתחיל בשם ציו:

(כב) בן פורת יוסף. הנה יוסף הוא בן גפן פורת ענף של גפן פוריה העושה צל לרבים כדרך הגפן כאמרו כסו הרים צלה וזה

בן פרת עלי-עין בנות צעדה עלי-שור: כג וימררהו ורבו

שפתי חכמים

כן על פסוק זה, ולפי התרגום פירושו כן, מה שאמר הנותן אמרי שפר רוצה לפרש על חלקו הוא יודה אמרי שפר, ומה שכתב רש"י לעיל הנותן אמרי שפר כתרגומו, צריך לומר לפי פירוש דלעיל שפירוש אילה שלוחה על פירות גנוסר, אז פירוש אמרי שפר לפי התרגום שהיו מברכים ברכה הראויה להם ודו"ק: ב דקשה לרש"י דבנות משמע שהיו הרבה בנות, וצעדה משמע אחת היתה, ועל זה פירש בנות וכו' כל אחד ואחד: ד כלומר לא תי"ו הנקיבה, כי על הזכר הוא מדבר: ב דקשה לרש"י מנא ליה לתרגם כן, ועל זה פירש פורת לשון פריה ורביה, ושרכב פירוש והגדיל: ג מדכתוב בסיפא דקרא בעלי חצים מלשון ותיה המחצה (במרכי ל"א ל"ו) אותן הראויין לחלוק עמו לנחלה: ב דאין לומר דקאי על אחיו לחוד, דהיה לו לומר ורבו וימררו, דאין למרר תחילה ואחר כך לריב, אלא ודאי

רש"י

בן פרת עלי עין. מנו נטוי על העין הרואה אותו: **בנות צעדה עלי שור.** בנות מזרים היו לועדות על החומה להסתכל בזופיו. בנות הרבה לעדה כל אחת ואחת ב במקום שמוכל לראותו משם. (ד"א כ"ל. כי לפירוש ראשון הוא שור שומה וק"ל). **עלי שור.** על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב*. ומ"א יש רבים וזה נוטה ליישב המקרא: פרת. תי"ו שבו הוא תקון ל הלשון כמו על דברת בני האדם**: שור. כמו לשור. ד"א עלי שור בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות לעדה עלי שור

תרין שבטין יפקון מצוהי וכו' וכחצ בנות על שם בנות מנשה בנות אלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן. כרי דיסגי יוסף פרת ל' פריה ב ורביה ויש מ"א זו המתישבים על הלשון בשעה שזא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בנייהם להשתחוות וזרחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע זה עינו רמה שמה יתן עיניו בצמתי ילא לפניו ושרבצ קומתו לכמותה והוא שזרכו אציו בן פרת הגדלת עלמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: **בנות צעדה עלי שור.** להסתכל בך בצאתך על מזרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשצרך מנשה ואפרים זרכס כדגים. שאין עין הרע שולטת בזה: (בג) וימררהו ורבו. וימררהו ב אחיו וימררהו פוטיפר ואשתו ב לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שא"כ היה לו לינקד ורבו (נקמץ ה"ש) כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו'. ואף אם לשון רביית חלים הוא כן היה לו להנקד ואינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים*** שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו ע"י אחרים ולי שמו רמו רבו מאליהם הם. משוממים את עלמם. נתרומו מעלמם נעשו אנשי ריב וכן דמו יושבי אי כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי:

* במזכר כד ** קהלת ג *** ירמיה ב

רמב"ן

שעשו פורת מלשון ותארכנה פארותיו (יחזקאל לא ה), והם אמרו כי בן כמו נטע, והביאו לו דומה (תהלים פ טו) וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך. והענין כאלו אמר נטע שבו פארות רבות יוסף: ועל דעתי בן כמשמעו, יאמר כי יוסף הוא בן שהוא כמו פארות אילן שתול על המעין אשר לא יזכו מימיו, ועשתה בנות, צעדה אותן על החומות הגבוהות בשמים. וכנה הבדים אשר תצאנה מן פארה בבנות, כי הן בנות לפארות הגדולות, והוא דרך צחות לבן פורת. ולא נסמך בן אל פורת, אבל הוא כמו אשור ארו בלבנון (יחזקאל לא ג), נפתלי אילה שלוחה (לעיל

אבן עזרא

וכן ועל בן אמנת לך. ודקדוק פורת. פועלת כי על שני דרכים ימלא הפועל. כמו אויביה גם אויבתי וכן פורה ופורת מלשון פריה. ויש מי שפירש אותה מלשון ומשלח פארות. והזכיר בן פורת פעמיים כדרך אנשי לשון הקדש. כי הנה אויבך ה' כי הנה אויבך והטעם פעם אחר פעם תמיד. ועל הפ"י השני יהיה התי"ו תחת ה"א. כתי"ו ושבת לנשיא: וטעם בנות צעדה עלי שור. שיוסף היה כבן פרת ועשה בנות. צעדה. כל אחת ואחת מהן על החומה. והטעם שגבהו מאד על החומות הצלורות: בנות לעדה על דרך זבזבי מוח:

ספורנו

כי בצלו חי יעקב ובניו במצרים: בן פרת עלי עין בנות. וענינו היה כענין ענף של גפן פוריה סמוך למעין שהיא פורת ומגדלת בנות שהן ענפים: צעדה עלי שור. באופן שאותה הגפן צעדה

בעל המזרים

בן פורת. נגי' מנשה ואפרים: ד"א בן פורת בן פורת ע"ש פתרון חלומות: בנות צעדה עלי שור. ינאל על מלממות יהושע זכריו שירו לו נחלים מן החומה:

מנחת שי

בקמץ ברוב ספרים כ"י וכדפוסים ישנים וכ"כ א"ת: (בג) וימררהו. ב"ר פ' צ"ח סימן כ"ג כן שהמר לאחיו ופירש בעל יפה תואר דמרכתיב וימררהו חסר וא"ו דריש שהמר הוא לאחיו כאילו כתיב וימרר הוא:

וַיִּשְׁטַמְהוּ בְּעֵלֵי חֲצִים: כֹּד וְתֵשֶׁב
 בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ וַיִּפְּזוּ זְרַעֵי יָדָיו מִיַּדֵּי
 אַבִּיר יַעֲקֹב מִשֵּׁם רַעָה אֲבִן
 יִשְׂרָאֵל: כה מֵאֵל אַבִּיךָ וַיַּעֲזֹרְךָ
 קָדָם אֵל תִּקְיָא דְיַעֲקֹב דִּי בְּמִימְרֵיהּ זֶן אַבְהֵן וּבְנֵין זְרַעָא דְיִשְׂרָאֵל: כה מִימַר אֱלֹהָא

תולדות אהרן ותשב. סוטה לו:

שפתי חכמים

דקאי גם אפטיפר ואשתי: ע רוצה לפרש שהתרגום הוסיף על הקרא: פ רוצה לפרש התרגום מתרגם על אבן אב ובנין, ומנין לו

רש"י

בעלי חצים. שלשונם כחץ. ותרגומו מרי פלגותא לשון ותהי הממלכה אותן שהיו ראויים לחלוק עמו נחלה:

(כד) ותשב באיתן קשתו. נמישבה בחזק: קשתו. חזקו: ויפזו זרעי ידיו. זו הוא נחית טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת הייתה לו מידי הקצ"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עקרן של ישראל לשון אבן הראשה לשון מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו: ותשב. ותצט צהון נביאותיה החלומות אשר חלם להם על דקיים אורייתא צסתרא חוספות הוא ע ולא מלי עברי שצמקרא ושוי צתוקפא רוחנייה תרגום של צחיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ומשצ נצואתו צצביל שאיתנו של הקצ"ה הייתה לו לקשת ולמנטח צכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ופזו זרועי ידיו. לשון פז: אבן ישראל. לשון נוטריקון אב וכן אצהן ובנין פ יעקב ובניו: (כה) מאל אביך. הייתה לך זאת והוא יעזרך:

רמב"ן

פסוק כא), בנימין זאב (להלן פסוק כז). ולפיכך נקוד בצרי, כי אילו היה פירושו נטע שיש לו פארות משפטו בסגול. ואמר "בן", דרך חבוב, כמו מטרף בני עליה: ועל הכלל ראוי שנפרש בברכת יוסף שיהיה בה זכר לשני השבטים היוצאים ממנו, והוא לשון פורת ובנות, אבל מפני שהזכיר לוי, ושבטי ישראל אינם אלא שנים עשר, לא יעשה ממנו כן בברכתו שנים שבטים חלוקים אבל ירמוז להם. וכן במשה רבינו בברכתו דמה אותו לשור ולראם (דברים לג יז), והזכיר בו הקרנים, כי כל אחד מהם גוף אחד שממנו יתחלקו קרנים. ובעבור ששם לא הזכיר שמעון, אמר בפירושו והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה (שם):

אבן עזרא

מטרה. ואח"כ יורו צעלי חלים וככה השמיעו אל צבל רבים: וכטעם וימרהו יצנו עליו רביו. צסוף ישפוך לארץ מררתו: וישפמהו. מוקדם קדם וימרהו. כאלו אמר וכבר שטמוהו וזה רמו על אחיו שמכרוהו:

(כד) ותשב באיתן. צמקוס איתן קשתו: ויפזו. ויתחזקו והקרוב אלי מפזו. ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו: והטעם ששטמוהו צעלי חלים והתחזרו לשפוך מררתו וקשתו הייתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו כי היו ידיו חזקים: מידי אביר יעקב משם. רמו אביר יעקב שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישראל וכן היה ויכלכל יוסף וטעם אביר יעקב. שהוא ידע אהבתו את יוסף: וטעם אבן. כעצם הדבר. וי"א כי משם כמו מאז וכזה לא מלאוהו צכל המקרא. גם אבן ישראל שמת לצו והיה כאבן ושצ לרעות. והטעם לחיות צמאלל וזאת דרך רחוקה:

(כה) מאל אביך. על דעמי שהוא דצק עם הפסוק שהוא למעלה. והטעם זה הכח שהיה צידן מאל אבין היה. והוא יעזרך. ומ"ס מאל משרת עלמו ואחר עמו. כמו צאל שדי ושמי ה'. והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יצרך אותך. והגאון פירש אשאל מאל אבין. ויתכן היות צרכת

בלי יקר

ע"י חץ, לפי שחשבוהו למוציא דבה אשר חץ שחוט לשונו על כן רצו לעשות בו מדה כנגד מדה, וישטמהו בעלי חצים הם בעצמם היו בעלי חצים אשר חץ

אור החיים

או אולי יכוין כל הכתוב על פרע זה, וימרהו, הם צחית הרע המפתה לעשות רע, וזה היה לו סיבה שיפזו זרועי ידיו (סוטה לו): ללד שנכנס צגופו הילצה"ר,

וְאֵת שְׂדֵי וַיְבָרְכֶךָ בְּרִכַּת שָׁמַיִם
מֵעַל בְּרִכַּת תְּהוֹם רַבָּצַת תַּחַת
בְּרִכַּת שָׁדַיִם וְרַחֵם: כו בְּרִכַּת
אַבִּיךָ גָּבְרוּ עַל-בְּרִכַּת הוֹרֵי עַד-
תְּאֹת גְּבַעַת עוֹלָם תְּהִיֵּן לְרֵאשׁ

דאבויך יהי בסעדיך וית
 שדי ויברכך ברכן דנחתן
 מטלא דשמיא מטלא
 ברכן דנגדן ממעמקי
 ארעא מלרע ברפתא
 דאבויך ודאמך: כו ברפתא
 דאבויך יתוספן על ברפתא
 דילי בריכו אבהתי
 דחמידו להן רברביא דמן

תולדות אהרן ויסקד. שבת קלט.

שפתי חכמים

לתרגם כן, ועל זה פירש לשון נטוריקון אב ובן: צ רוצה לפרש
היאך הוא מלת שדים לשון אב: ק רוצה לפרש היאך שייך מלת

רש"י

וְאֵת שְׂדֵי. ועם הקצ"ה היה לנך כשלא שמעת לדברי
אדונתך והוא יצרכך: ברכת שדים ורחם. זרכתא

לדאנא ודאמא. כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזרעין טיפה הראויה להריון והנקבות לא
ישכלו את רחם שלהן להפיל עוצריהן: שדים. ירה ירה ממרגמינ אישמדאה ישמדי אף שדים כאן צי על שם
 שהזרע יורה כחך: (כו) **ברכת אביך גברו וגו'.** הזרכות שזרכני הקצ"ה גברו והלכו על הזרכות שזרך
 את הורי: **עד תאות גבעת עולם.** לפי שהזרכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנמן לי זרכה
פרוזה צלי מנרים מגעת עד ד' קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאזרהם אבינו
וליצחק. לאזרהם אמר לו שא נא עיניך וראה נפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אחננה ולא הראהו
 אלא ארץ ישראל בלבד. ליצחק אמר לו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבעה וגו' זהו
 שאמר ישעיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך * ולא אמר נחלת אזרהם: **תאות.** אשמול"ץ כך חזרו מנחם בן סרוק:
 הורי. לשון הריון שהורוני צמעי אמי ק כמו הורה גבר **: **עד תאות.** עד קצות כמו והתאויתם לכם לגבול
 קדמה ***. תחאו לנא חמת ****: תהייין. כלם לראש יוסף:

* ישעיה נח ** איוב ג *** במדבר לז **** שם ח

רמב"ן

רש"י. מאל אביך, היתה זאת לך והוא יעזרך, ועם
 הקב"ה היה לך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא
 יברכך, גם זה לשוננו. ורבי אברהם אמר כי מ"ם מאל
 אביך נמשך לואת שדי והוא יברכך:
 ועל דרך האמת הברכה הזאת דומה לברכה אשר ברך
 למעלה את הנערים, כי אביר יעקב הוא אלהי
 אמת, ולא בא בכתוב אביר אברהם או יצחק וזולתם,
 רק אביר יעקב או אביר ישראל (ישעיה א כד), הוא
 יעקב. והנה מידי אביר יעקב, הגדולה והגבורה. משם
 מידי אביר יעקב, רועה אבן ישראל, היא האבן הראשה

אבן עזרא

שמים לבק עם מאל אביך. והטעם יתברר צמלת תהייין.
 ברבות תהום. כאשר אמר משה וממגד ארץ. גם תהום
 לשון נקבה. וכן תהום רוממתהו. וכן טעמו שירדו גשמים
 ממעל צאלנו וירצו המעיינות והנחלי מהתהום שהיא
 רוצלת מתחת לארץ: ברבות שדים ורחם. דמה השדים
 לשמים והרחם לתהום והטעם שירצו צניו. והפך זה רחם
 משכיל ושדים לומקים:

(כו) ברבות אביך. אלה הזרכות שזרכתיך עזומים הם
 ויתחזרו עם זרכות הורי שזרכוני. והורי.
 כמו יולדי. וכן וטהר את מרים הורה גבר: תאות. מגזרת

דעת וקנים

(כה) ברבות שדים. פי' שמהיין כשזרע יוסף ממזרכות זכרונה
 חלב להניק בניהן ושמהא להם צניס הכנה מרחם שלהם ולא תהיה
 משכלה ועקרה זכן. מהכז ר' משה ז"ל: (כו) עד תאות. פרש"י
 יהיו השדים צומקים. ולא זו אף זו: (כו) ברבות אביך גברו על ברבות הורי. ברכות אביך יעקב שכירכני הקב"ה כדכתיב והנה
 ה' נצב עליו וגו' גברו על ברכות הרים כדכתיב שם ופרצת ימה וקדמה וגו' נחלה טובה ובלא מצרים מעולה מכל הרי עולם: עד
 תאות. עד סוף: גבעות עולם. לשון והתאויתם. תחאו לבא חמת. וברכות משה מוכיחין על פסוק זה. כי הורי לשון כפל של גבעות

רשב"ם

כל זה. והוא יעזרך: ברבות תהום. שהתהום עולה ומשקה את
 הארץ: ברבות שדים. שלא יהא השדים צומקים ולא ימותו
 הילדים מחוסר חלב: ורחם. ואף בתוך הרחם לא ימותו העוברים
 ולענין הקללה כתיב למפרע תן להם רחם משכיל ואפילו כשיגדלו
 כל זה. והוא יעזרך: ברבות תהום. שהתהום עולה ומשקה את
 הארץ: ברבות שדים. שלא יהא השדים צומקים ולא ימותו
 הילדים מחוסר חלב: ורחם. ואף בתוך הרחם לא ימותו העוברים
 ולענין הקללה כתיב למפרע תן להם רחם משכיל ואפילו כשיגדלו

יוסף ולקדקד נזיר אחיו: פ ששי
כו בנימין זאב יטרף בבקר יאכל
עד ולערב יחלק שלל: כח כל-
אלה שבטי ישראל שנים עשר

עלמא יהוין כל אליו
לרישא דיוסף ולגברא
פרישא דאחיה: כו בנימין
בארעיה תשרי שכנתא
ובאחסנתיה יתבני
מקדשא בצפרא ובפניא
יהון מקרבין פהניא קרפנא
ובעדן רמשא יהון מפלגין
מותר חולקהון משאר קדשיא: כח כל אליו שבטיא דישראל תרין עסר ודא דמליל להון

תולדות אהרן בנימין זאב. סוטה יא: זבחים נד:

שפתי חכמים

הורי ללשון אב: ר רוצה לפרש דזיין וצד"י מתחלפין בכמה מקומות, כמו זעקת שהוא כמו צעקת: ש וכן פירוש הפסוק עד תאות גבעות עולם, פירוש ברכות שברכני אבא גברו, כלומר טובים על הברכות שבירך את הורי לפי שהברכות שלי חמדו גדולי עולם, ומפרש רש"י מי חמדו שחמדתן אמו וכו', (מלאמי): ת דקשה לרש"י לפי התרגום דמפרש תאות לשון חמדה אם כן מה שכתוב בתחילה ברכות אביך גברו וגו', שפירושו הברכות שלי שנתן לי הקדוש ברוך הוא גברו יותר מברכות שבירך את אבותי כדפירש רש"י לעיל, אם כן לפי התרגום היאך מיושב מה שכתוב אחריו עד תאות גבעות עולם, ועל זה פירש שחמדתן אמו וכו', רוצה לפרש לפי התרגום קאי תאות על רבקה שהיא אמו של יעקב שהיא חמדה לאותן ברכות והזיקקה את יעקב לקבלן, ולכן הליבישה את יעקב בגדי עשו החמודות בשביל שיקבל יעקב הברכות: א ויטרף אינו דבק עם זאב, שכל זאב טורף אלא טורף שבו על בנימין, ורוצה לפרש בנימין זאב הוא מפני שטורף

רש"י

נזיר אחיו. פרישא דאחיה שנזל מאסיו כמו וינזרו
מקדשי בני ישראל. נזרו אסור. ור"ד ומשז באיתן קשמו
על כנישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת על שהורע
יורה כחן. ויפזו זרועי ידיו. כמו ויפזו ר שינא
הורע מזין אלצעות ידיו. מידי אביר יעקב. שנראתה
לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה * ואונקלוס
תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה ש וגבעות עולם
לי מזוקי ארץ והם הברכות שחמדתן ת אמו והזיקקתו
לקבלם: (כו) בנימין זאב יטרף. זאב הוא אשר
יטרף א נזל על שיהיו עמידין להיות חטפנין וחטפחס

לכס איש אשתו בצלגש בגבעה. ונזל על שאלו שיהיה נזלם באויביו סביב שנא' ושאלו לכד המלוכה וגו' וילחם
וגו' וצאדוס וגו' וכל אשר יפנה ירשיע: בבקר יאכל עד. לשון זיה ושלל המתורגם עדאה. ועוד יש לו
דומה בלשון עברית אז חולק עד שלל. ועל שאלו הוא אומר שעמד בתחלת בוקרן (ס"א פרימון) חריתתן של
ישראל: ולערב יחלק שלל. אף משתסקע שמשן של ישראל על ידי נבוכדנצר שיגלם לנזל: יחלק שלל.
מרדכי ואסתר שהם מננימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר. ואונקלוס תרגם על שלל

* דף כו ** שופטים כא *** ש"א יד

רמב"ן

שהיתה לראש פינה (תהלים קיח כב) מאת ה', ונקרא
אבן ישראל כמו שאמרו חכמים כנסת ישראל, היא
האבן הראשה. וטעם אבן, שהוא בנין משלים הכל.
וענין רועה, כי העוז בגבורה מתעלה בימינו של
הקב"ה, כדכתיב (חבקוק ג ד) קרנים מידו לו ושם חביון
עזו, כלומר ושם בימינו חביון העוז. וחביון הוא הכח
המתעלה הנחבא במקום אצילותו, וזהו שנאמר (תהלים
פ טו) וכנה אשר נטעה ימינך, מאל אביך, האלהים
הרועה אותי מעודי, ואת שדי ויברכך. ודעת הברכה

אבן עזרא

והמאיתם והטעם שמתגבהנה הברכות: נזיר אחיו. מגזרת
נזר. והוא סמוך כמו נדיב לז:
(כו) בנימין. דמהו לזאב כי גבור היה. והאזן אנשי
הגבעה: עד. תרגום שלל. וכן אז חלק
עד שלל. ליוס קומי לעד. נגד עדים: ולערב יחלק
הטרף ששלל לבניו וישועה אמר כי זה רמז לשאל שנלח
את עמלק. וטעם בבוקר. בתחלת המלכות. ולערב.
צגלות' על דבר מרדכי. וזהו דרך דרש ודעת המתרגם
ארמית ידוע:

דעת זקנים

שחמדתן אמו והזיקקתו ליעקב לקבל על ידי המתעמים שעשתה:

רשב"ם

עולם דכתיב שם ומראש הורי קדם וממגד גבעות עולם. ואותן
ברכות תהיינה לראש יוסף: נזיר אחיו. מלך על אחיו: (כו) בנימין
זאב יטרף. על שאלו שהיה מלך ראשון נתנבא שפשט בכל סביבותיו בכל האומות וכתב שם בכל אשר יפנה ירשיע. שחבל בכל
האומות וגם בנימין היה עם מלכי יהודה הצדיקים אשר גברו על האומות כדכתיב באסא וביהושפט וביחזקיהו: ולערב יחלק שלל.
שכן מנהגו של זאב. זאב ערבות ישדדם. כזאבי עקב לא גרמו לבקר:

וְזֹאת אֲשֶׁר-דָּבַר לָהֶם אֲבִיהֶם
 וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבָרְכָתוֹ
 בֵּרֶךְ אֹתָם: כַּט וַיֵּצֵאוֹתָם וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים אֲנִי נֹאסֵף אֶל-עַמִּי קָבְרוּ
 אֹתִי אֶל-אֲבֹתַי אֶל-הַמְּעָרָה אֲשֶׁר
 בְּשֵׂדֵה עֶפְרוֹן הַחֲתָי: ל בַּמְּעָרָה
 אֲשֶׁר בְּשֵׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר-עַל-פְּנֵי מִמְרָא בְּאֶרֶץ
 כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אֲבֹרָהֶם אֶת-הַשְּׂדֵה מֵאֵת עֶפְרוֹן

רש"י
 הכהנים נקדשי המקדש: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש מהם שלא זרכס ללא קנטרן ללא כך פירושו. וזאת אשר דבר להם אביהם ב מה שנאמר בענין. יכול שלא זרך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם ג כלם במשמע: איש אשר כברכתו. זרכה העמידה לזא על כל אחד ואחד: ברך אתם. לו היה לו לומר ללא איש אשר כברכתו זרך אותו מה ת"ל זרך אותם לפי שנתן ליהודה גזורת חרי ולזנימין חטיפתו של זאז ולנפתלי קלותו של לילה יכול שלא כללן כלם זכל הזרכות ת"ל זרך אותם: (כט) נאסף אל עמי. על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן. שיש חסיפה זלשון עזרי שהיא ל' הכנסה כגון ואין איש מאסף אותם הביתה*. ואספתו אל תוך ביתך**.

שפתי חכמים
 כמוהו. ומהרש"ל פירש דמקרא משמע שבנימין יטרוף את הזאב ואין שייך באדם לשון טרף. לכן פירש זאב הוא וכו': ב (מהר"ן). ואי לאו קרא דוואת אשר דבר להם אביהם הוה אמינא דיעקב ניחם על דבריו לגמרי וחזרו ממה שקנטר, שכן ויברך אותם כולם במשמע, לכך הוצרך לומר וזאת אשר וכו' להודיע שמה שאמר בענין יהא עומד בחזקתו אלא שחזרו וכללם וכו': ג לא מצאתי זה בשום מדרש,

אף היא לשון הכנסה: אל אבותי. עם אבותי:

אבן עזרא
 (כח) איש אשר כברכתו. כאשר נאה לכל אחד מהזרכות כן זרך אותם כטעם איש כפתרון חלומו: (כט) ויצאו אותם. שילכו כולם עם יוסף לקצרו:

רמב"ן
 כי מידי אביר יעקב מחסד שרועה אבן ישראל ומאלהי אביו יפיק רצון ויבא עזרו, ועם שדי תהיה ברכתו. והנה הוא מבורך בשמים ובארץ. וזה טעם זרכות אביך גברו על זרכות הורי, כי הבנין שלם בו. כך העליתי הענין הזה ממדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (עיין ספר הבהיר קצג, קמח). והמשכיל יביין: כט. קברו אותי אל אבותי. עם אבותי, לשון רש"י. ולא פירש אל המערה, ואיננו עם. ויתכן שיהיה לשון המקרא הזה קצר, קברו אותי ושאוני אל אבותי אל המערה, כי כן אמר (לעיל מז ל) ונשאתני ממצרים, וישאו אותנו בניו (להלן נ יג). ויתכן שישמש "אל" בפנים רבים, קברו אותי עם אבותי, כמו ואשה אל אחותה

דעת זקנים
 (ל) במערה. פשט קצרו אותי במערה וא"ת הזכה שדות והזכה מערות היו ולא מדע זאי זו לכך נאמר אשר זכדה המכפלה. וא"ת שמה ימחו זידכם ת"ל אשר קנה אברהם. וא"ת שמה לא קנאה מאדם שיהיה כח זידו למכרה ת"ל מאת עפרן החמי שהיה נשיא הארץ

רשב"ם
 (כח) אשר כברכתו. העתיד לבא כמו שאמור למעלה אשר יקרא

לקשת התלויה בכח המושך ואין בה כח עצמי, כי כוחה של הצקשה נובע רק מכוחו של האדם המתפלל, וזה תלוי בצדקותו ובחכמתו של המתפלל, כמו קשת הפועלת רק מכח הזריקה של הזורק ולא מכח עצמה, עכ"ד.

*

וענין זה שהתפלה דומה לחרב החותכת, מצואר במדרש רבה (דברים י"א א') באותה שעה קרא הקב"ה צצהלה ואמר להם למלאכי השרת רדו צצהלה ונעלו כל שערי רקיע ורקיע, שגבר קול התפלה כלפי מעלה וצקשו לעלות הרקיע מפני קול תפלתו של משה, שהיתה תפלתו דומה לחרב שהוא קורע וחותך ואינו מעכב שהיתה תפלתו מעין שם המפורש וכו' ע"ש.

ומה שנקט המדרש שתפלתו היתה מעין שם המפורש, וזו היתה סיבה לקבלת תפלתו, מצואר על פי דברי הילקו"ש עה"פ כי צי חשק ואפלטוהו אשגזבו כי ידע שמי (תהלים

צ"א) א"ר יהושע בן לוי בשם רבי פנחס בן יאיר מפני מה ישראל מתפללין בעולם הזה ואינן נענין, על ידי שאינם יודעין שם המפורש, אבל לעמיד הקב"ה מודיעם שנאמר לכן ידע עמי שמי וגו', באותה שעה הם מתפללין ונענין שנאמר יקראני ואענהו. והיינו שפירוש אשגזבו כי ידע שמי, הוא ידיעת שם המפורש. וזהו הביאור בדברי המד"ר שתפלת משה היתה דומה לחרב שקורעת וחוטכת בלא מעכב מעין שם המפורש, שכיון שדע משה להתפלל בשם המפורש ממילא היתה תפלתו כחרב החותכת בלא עיכוב.

ולפיי"ז י"ל שכשם שתפלת משה היתה מעין שם המפורש ועל כן היתה דומה לחרב החותכת, כמו כן תפלת יעקב היתה מעין שם המפורש, וזהו מה שכחז התרגום בדבריו היינו צלולתי, שתפלתו היתה כחרב החותכת, כיון שנעשתה בשם המפורש כמו תפלת משה.

ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים. (מט, א)

משה רבינו שבירך את ישראל לפני מותו. והביאור בזה, דזה גופא הנרכה שיעקב אבינו ומשה רבינו בחיים ומנהיגים את כלל ישראל, ורק סמוך למותם צירכו אותם שגם כשלא יהיו עמהם יהיו להם הנרכות. אבל לענין הקץ כיון שיעקב אבינו היה סבור שבניו צריכים לדעת את הקץ, למה לא גילה להם ואת קודם לכן. ובשלמא לענין הנרכות לא צירכם אלא סמוך למותו, כשם שמינינו אצל

פירש רש"י ציקש לגלות את הקץ ונסתלקה שכינה ממנו, והתחיל אומר דברים אחרים. יל"ע למה המתין יעקב לגלות הקץ לבניו עד סמוך לפטירתו, הרי מזה שיעקב בא עכשיו לגלות את הקץ על כרחך שסבר שהם צריכים לדעת אותו, ולמה לא גילה להם ואת קודם לכן. ובשלמא לענין הנרכות לא צירכם אלא סמוך למותו, כשם שמינינו אצל

יכול להידחות לאחר זמן, לפיכך תמיד היה עסוק יעקב ללמד גופי תורה.

אכן זה ודאי שהקץ הוא תורה, שכיון שנכתב בדניאל בודאי שהוא תורה, אלא דל"ל שהקץ נחשב כדברי אגדה, וללימוד אגדה יש זמן לחוד, ויעקב עמל כל שנותיו ללמד את בניו גופי הלכות והוראה למעשה כמש"כ רש"י לעיל (מ"ו כ"ח) שיעקב שלח את יהודה לפניו גושנה להתקין לו בית תלמוד שמשם תלם הוראה, ורק משהגיע סמוך לפטירתו ולא היה יכול עוד לדחות זאת יותר, עמד ללמד גם את הקץ.

וגראה לבאר שעבודת יעקב אבינו הרי הייתה ללמד את בניו, כמו שנאמר אלל אברהם (י"ח י"ט) כי ידעתיו למען אשר ילוד את בניו ואת ביתו אחריו וגו', וכדאיחא בגמ' יומא (כ"ח ע"ב) מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם וכו' אברהם אבינו וקן ויושב בישיבה וכו' יצחק אבינו וכו' יעקב אבינו וקן ויושב בישיבה היה וכו' ע"ש, וכו"כ הרמב"ם (ע"ו א' ג') שיעקב אבינו לימד בניו כולם]. והנה לימוד יעקב עם בניו היה לימוד גופי הלכות כנגעים ואהלות, ואע"פ שהוא סבר שהם צריכים לדעת גם את הקץ, מ"מ כיון שאין זה אלא עמידות ולא נוגע לעכשיו

ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים. (שם)

לכון מה דיארע יתכון בסוף יומיא. מדבריו מצואר שהיו שני עניינים, מתחילה רנה ללמד סתימא קייא גניזיא וכו', אולם התכסה ממנו הקץ, ואז אמר להם אימני לכון מה דיארע יתכון בסוף יומיא, והיינו באחרית הימים, ואת זה באמת לימד אותם. ונ"ל לפי דבריו שלא הסתלקה ממנו לגמרי השכינה, אלא רק אותם סודות התכסו ממנו כמו שכח איתכסי מיניה, אבל הייתה לו רוח הקודש לדעת מה יהיה באחרית הימים. ולפי דברי התרגום יונתן שענין הקץ לא נלמד מחיבות באחרית הימים, ל"כ מנין שיעקב אבינו רנה ללמד את הקץ.

וגראה לבאר שלדעת התרגום יונתן הדבר נלמד מן הלשון ואגידה לכם, דהנה

כתב הרמב"ן באחרית הימים הם ימות המשית, כי יעקב ירמוז אליו בדבריו כמו שאמר עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים, ורבותינו אמרו שביקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה, כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשית הם. מצואר מדברי הרמב"ן שזה שביקש יעקב לגלות את הקץ נדרש ממה שאמר באחרית הימים, ונמלא שלבסוף שלא גלה את הקץ לא אמר להם את ענין אחרית הימים.

אולם בתרגום יונתן כתב ואחוי לכון רזיית סתימא קייא גניזיא ומתן אגרהון דלדיקייא ופורענותהון דרשיעיא וטלניחא דעדן מה היא וכו' קילא דעמיד מלכא משיחא למיתי איתכסי מיניה, ובכן אמר איתו ואיתני

הגר"ח מוולאז'ין בנפש החיים (ש"א פי"ג) וזדרשת מהר"ח ביאר הכחוז ומגיד לאדם מה שיחו (עמוס ד' י"ג), עפ"י הזוהר דלשון הגדה היינו רוא דמילתא, דהיינו הסודות והדברים הנסתרים זו, לפיכך פירש התרגום דקרא ואגידה קאי על רזיא סתימא וכו', שזוה סוד הקץ שהוא דבר סתום, ומלכד זאת כשנסתם ממנו הקץ אמר להם מה שיארע להם באחרית הימים. [ולפי דברי הגר"ח מוולאז'ין בשם הזוהר יש לפרש הא דכתיב מגיד דבריו ליעקב וגו', שאת סודות התורה

מגלה הקב"ה רק לזרעו של יעקב, ולא עשה כן לכל גוי וגו'].

והנה הרמב"ן כתב באחרית הימים הם ימות המשית, כי יעקב ירמוז אליו בדבריו, כמ"ש עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים וכו', כי לדברי הכל אחרית הימים הוא ימות המשית, אבל יעוין בפירוש ר' אברהם בן הרמב"ם שביאר שאחרית הימים היינו ארץ ישראל, וכוונתו היתה שהברכות יחולו רק בארץ ישראל.

האספו ואגידה לכם וגו' הקבצו ושמעו בני יעקב וגו'. (מט, ב)

ביאר מרן ז"ל שמה שזוה יעקב הקבצו היינו שיהיו כל השבטים מקובצים ביחד, משום שלברכות יעקב היה דין דבר שצקדושה, ועל כן היה צריך עשרה המקובצים יחד, שאין דבר שצקדושה פחות מעשרה.

ועוד ביאר מרן ז"ל שאע"פ שמלינו שיעקב צירך כל שבט בברכות מיוחדות, לראובן את ברכותיו ולשמעון את ברכותיו וכו', אין הביאור שהדברים היו נוגעים רק לשבט זה, אלא אף הברכות שנאמרו לשבט מסוים היו נוגעות לכלל השבטים, כיון שכלל ישראל מורכב מ"צ שבטים וכולם משלימים חטיבה אחת ולא חלקים נפרדים, שכך היא צורת כלל ישראל שהוא צנוי מ"צ שבטים, והיינו שלכל שבט יש את המעלות והתפקידים שלו, ליהודה גבורת ארי ומלכות, ולדן גבורת נחש, ובנימין זאב יטרף וכו', אבל כולם ביחד

משלימים את צורת כלל ישראל, ומעלת כל אחד מהם נוגעת לכל השבטים. וכיון שברכת כל שבט נוגעת לכל שאר השבטים שכולם מתחברים עי"ז, משום כך אמר הקבצו ושמעו בני יעקב וגו', שכולם יהיו נוכחים יחדיו בשעת הברכה לכל שבט, כיון שברכת כל שבט נוגעות גם לשבטים האחרים, עכ"ד.

אבן צ"צ למה אמר להם צ' פעמים, שמתחילה אמר האספו ושוב אמר להם הקבצו. והנה בתרגום יונתן תרגם אדכו מסואבתא וכו', ומבואר שפירש לשון האספו לא מלשון אסיפה אלא לשון טהרה, [עיין להלן] כמו שנאמר אל מרים (במדבר י"ב ד) ואחר תאסף, ולפי זה ניחא שאין כאן כפל לשון, שמתחילה אמר להם להיטהר ולאחר מכן אמר להם להקבץ. אבל בתרגום אונקלוס תרגם שניהם מלשון החכנסות,

שכתב אחכנשו ואחוי לכוּן וכו' אחכנשו ושמעו בני יעקב וכו', וז"ל כפל הלשון אחכנשו.

ויש לפרש שמתחילה אמר להם יעקב להגיע אליו, והיינו שייאספו כל אחד מביחו ויגיעו אליו, ולאחר שהיו אללו הורה להם להתאסף סביב מיטתו, כדאיחא בתרגום יונתן כחדא מתכנשין תריסר שבטי ישראל מקפין

דרגשא דדהבא דרביע עלה מן דאיחגלי איקר שכינתא דה' וכו', ומשמע שהכנסו סביב יעקב באופן שהקיפו את מיטתו, ואכן ז"ל למה הוצרך להיות דווקא באופן שהקיפוהו ולא סביב שיעמדו סתם בסמוך אליו. או אפשר שבפעם הראשונה כבר נאספו סביב למיטתו, אולם כדי לשמוע היו צריכים להתקרב יותר, ועל כן אמר להם הקב"ה ושמעו וגו'.

האספו ואגידה לכם וגו' הקבצו ושמעו בני יעקב וגו' (שה)

עייך לעיל מש"כ שמרן זל"ל אמר שהזכרות היה דינן בדברים שבקדושה שנאמרים רק בעשרה, ולפיכך קרא לכל בניו שיבואו אליו וגם יתקבצו להיות מזורפים ביחד לעשרה כדין דברים שבקדושה.

והנה בתרגום יונתן תרגם וקרא יעקב לבנויה ואמר להון אדכו מסואצתא וגו', והיינו שפירש לשון האספו דהיינו הטהרו מטומאתכם, וכן איחא במדרש רבה (נ"ח ב') דהאספו היינו הטהרו ע"ש, וז"ל טעם הדבר שהוצרכו להטהר. והנה לשון התרגום יונתן הוא אדכו מסואצתא ואחוי לכוּן רזי"א סתימא קינ"א גני"א וכו' קי"א דעתיד מלכא משיחא למיתי איחכסי מיניה וכו', ולכאורה משמע שהטהרה היה צדי לקבל רזי"א סתימא וכו', אמנם זה דוחק לומר שהטבילה הייתה לצורך שמיעת אותם רזין סתומין וקץ המשיח, דא"כ לאחר שהחכמה ממנו הקץ נמצא שטבילתם הייתה שלא לצורך.

ובביאור הדבר נראה לפי מה שמפורש

בפסוקים בפרשת יתרו קודם מתן תורה, ויגד משה את דברי העם אל ה', וכו' רש"י שאינו דומה השומע מפי השליח לשומע מפי המלך, ראונו לראות את מלכנו ע"כ וע"ז נאמר ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם, וכו' רש"י א"כ שמזיקין לדבר עמם לך אל העם ע"ש, ובחידושי מרן רי"ז הלוי כתב ח"ל נראה הביאור בזה על פי מה דאיחא בזכרות דף כ' אלף מאי הרהור כדבור דמי יול"א בשפתיו כדאשכחן בסיני ע"כ, ובחוס' שם ז"ל פירוש אע"ג דכדבור דמי לענין שי"א, מ"מ לאו כדיבור דמי לענין שיהא בעל קרי אסור להרהר, כדאשכחן בסיני דהיה שם דבור והיו צריכין לטבול, ואע"פ שהיו שותקין שומע כעונה ע"כ, הרי דבסיני הייתה נחשבת שמיעתם כמו דיבור ובשביל זה היו צריכין לטבול. והנה מתחילה אמר לו הקב"ה למשה הנה אנכי בא אליך בעצ הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך, דהיינו שהקריאה והדיבור יהיו רק עם משה בלבד, והם ישמעו מה שהקב"ה מדבר עם משה. ואם היה כן לא

ולפי"ז י"ל שהוא הדין גם לענין ברכות יעקב לשבטים, כיון שהברכות נאמרו ברוח הקודש והיה צהן דין דברים שבקדושה וכנ"ל, וכיון שכן לא היו הברכות אמירות בעלמא, אלא דיבורים הנאמרים למחזכרים ושייכים להם, וכמו שאמר יעקב האספו ואגידה לכם, ובדיבורים הנאמרים אליהם היו שמיעתם דין שומע כעונה וממילא בעל קרי אסור בו כמש"נ לענין סיני, ולפיכך הוצרכו לטבול כמו שהוצרכו לטבול בסיני וכמו שביאר מרן זצ"ל.

היתה שמיעתם נחשבת כמו דבור, רק היה זה כהרהור בלבד, מאחר שהם אינם שייכים לעצם הקריאה שמפי הקב"ה, רק כשומעים מן האל מה שהקב"ה מדבר עם משה, ופשיטא דאז אין שמיעתם כעונה ולא היו צריכים לטבול, אבל כיון שהשיבו שהם רוצים לשמוע ממך כפירש"י גם, דהיינו שהדבור יהא מוסב אליהם ולא אל משה, א"כ הרי הם שייכים לעצם הקריאה והדיבור שמפי הקב"ה ושמיעתם כעונה, משו"ה צריכין לטבול, עכ"ל.

הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם. (שם)

למד, מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה, אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתך כל השנים הללו כדי שלא תניחני וחלך ותדבק בעשו אחי וכו' ע"ש, הרי שבדברי יעקב אל בניו סמוך למיתתו היתה גם תוכחה. לפיכך נאמר כאן ב' פעמים ושמעו, שמתחילה אמר הקבצו ושמעו את הברכות, שאותן אין צריך אלא לשמוע ועל זה חרגם ושמעו, ולאחר מכן חזר ואמר ושמעו אל ישראל אביכם והוא מלשון קבלה, שיקבלו את דברי התוכחה שיאמר להם, שתוכחה לא סגי בשמיעה לבד אלא צריכים לקבל את התוכחה, ועל זה חרגם וקבילו אולפן מן ישראל אביכם.

ולפי זה ניחא נמי מה שנכלל בסוף הברכות וזאת אשר דבר להם אביהם ויצרך אותם, אשר דיבר להם הוא על התוכחות, ויצרך אותם קאי על הברכות, עכ"ד. ויש

צ"ב כפל הלשון ושמעו בני יעקב, ושמעו אל ישראל אביכם. וכן צריך ביאור כפל הלשון האמור בסוף הברכות (מ"ט כ"ח) וזאת אשר דיבר להם אביהם ויצרך אותם וגו', מהו כפל הלשון אשר דיבר להם, ויצרך אותם.

וביאר מרן זצ"ל על פי דברי החרגוס אונקלוס שחרגם תיבת ושמעו הראשונה מלשון שמיעה, אחכנשו ושמעו ותיבת ושמעו השנייה מלשון קבלה, וקבילו אולפן מן ישראל אביכם. וביאור הדבר, דהנה בדברי יעקב אבינו אל בניו נכללו שני עניינים נפרדים, הברכות והתוכחות, שחלק מן השבטים מלבד הברכות גם הוכיחם, כגון מה שאמר לראובן פחו כמים אל תומר וגו', ולשמעון ולוי כלי חמס מכרותיהם בסודם אל תבוא נפשי וגו'. וכמו שכתב רש"י בריש דברים (א' ג') עה"פ ויהי בארבעים שנה וגו' מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה. ממי

להוסיף שהרי דיבור הוא לשון קשה כמבואר בגמ' (מכות י"א א'), וא"ש שזה שנאמר דיבור להם קאי על התוכחות שנאמרו בלשון קשה.

אלא דלכאורה ל"ב מנין שתיבת ושמעו הראשונה קאי על הברכות והשניה על התוכחות, דילמא להיפך. ונראה משום שמתחילה נאמר רק ושמעו בני יעקב, אבל לבסוף נאמר ושמעו אל ישראל אביכם, משמע שכוונתו שישמעו אל דברי המוכיח התוכחה מה שמוכיחם.

[מדין ז"ל היה רגיל לומר שלשון שמיעה

מחפרשת בג' אופנים, האחד כפשוטו שמיעת האזון, והשני לשון קבלה כמו שנאמר ושמעתי בקול ה' אלקיך ועשית (דברים כ"ז י') שפירושו קבלה [כפי שחרגס אונקלוס ותקביל למימרא דה' וכו']. והשלישי לשון הנחה הדברים, כמו שנאמר (מ"א ט"ו) תשמע חלום לפחור אוחו, וכן (מ"ב כ"ג) והס לא ידעו כי שמע יוסף כי המליך בינתם, ופירושה מלשון הבנה. ויש מפרשים שכתבו שנקראת שמע יש לכוון באמירת שמע ישראל את כל ג' הכוונות, וכן יש גירסא בת"א עה"פ שם קביל ישראל].

ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז. (מט, ג)

יעקב ראובן, זכור לנחלה זכור לעבודה זכור למנין, ולא נתנה זכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים, ומבואר מדבריו שזכור לעבודה נשאר לראובן, וכאן משמע ברש"י שאף לענין כהונה דהיינו עבודה ניטלה הזכורה מראובן.

ונראה לומר שחלוק דין זכור לעבודה מדין כהונה, שזכור לעבודה היינו צממה שאינה טעונה כהונה ואי"ז אלא זכות לעבודה, וזה נשאר לראובן, משא"כ העבודה במקדש דבעי כהונה, והוי כמו שררה שזוכה בה לו ולבניו אחריו, זה ניטל מראובן וניתן ללוי.

פירש רש"י ראוי היית להיות יתר על אחיך זכהונה, לשון נשיאות כפים, ויתר עז במלכות וכו' ע"ש. ובתרגום אונקלוס לך הוה חזי למסב תלתא חולקין זכירותא כהונתא ומלכותא. וז"ב שלא מנינו בפסוק אלא ב' דברים כהונה ומלכות כמש"כ רש"י, ומהיכן נלמדה הזכורה. ונריך לפרש שמה שנאמר בראש הפסוק זכורי אתה זא לומר שהיתה ראויה לו גם הזכורה, וז"ע.

ובבמה שכתב רש"י ראוי היית להיות יתר על אחיך זכהונה, הקשה אחד ממה שכתב רש"י צפרשת וישלח (ל"ה כ"ג) זכור

[מצאנו ב"ה כתי"י מחלמידי רבינו שכתבו משמו אופן אחר על חזאת הברכה והעחקנו ח"ל]

לג (א) וזאת הברכה אשר נרך וכו' איש האלקים, ע"ד שא"ל האלקי בשמים ושכינת כבודו מלאה הארץ. הענין הוא כי צעוה"ז הוא עולם העשיה כי הנהגותיו ע"פ הטבע הם, וזה סוד במעשה בראשית שלא נזכר שם שם רק אלקים שהוא הטבע וג"כ מספרו הטבע, וברא הקב"ה הטבע להיות כל העולם מתנהג ע"י. ולכ"א רב"ל מוזכרין גבורות גשמים בחה"מ, וא"ש מ"מ קצבו שם בחה"מ ומשני מתוך ששקולה בחה"מ וכו' (הפ"מ של תחה"מ) הפ"מ של חיצה גבורות גשמים כי הגשמים אינם ע"פ הטבע כלל כי כל הדברים שבועולס אף זריחת השמש ושקיעתה אומרים הפילוסופים שהוא ע"ד הטבע וכן צכה"ד, אבל בגשמים מודים כולם שאינם ע"פ הטבע כלל, כאשר אנו רואים שפעמים לא ירד כלל ופ' יורד בכמה שבועות פ"א ופ' יורד בכ"י, וזהו גבורות גשמים שבה ניכר גבורותיו של הקב"ה יותר מכל הדברים. ופ"י רז"ל מתוך ששקולה וכו', כי גם תחה"מ מודים הפילוסופים שאינם ע"פ הטבע כי לא יתכן שעפ"י הטבע יהיה אדם הנרקז זה כמה שנים והר"ה עפר ממש שיהיה ממנו אדם חי ולכן קצוהו בחה"מ, נמצא כל העוה"ז מתנהג ע"פ הטבע דמ"ש כשזורעין הארץ מנמחת וא"ל זורעין אותה אינה נומחת וכ"כ הדברים, אבל דורו של משרע"ה כל הנהגותיו ל"ה ע"ד הטבע כלל כמו י"מ וגבורות המן והשליו ועוני כבוד וכמו"כ כה"ד שפחדו להם, וזהו ענין עולם עליון שאינה מתנהג כלל ע"פ הטבע ולכ"כ איש אלקים. ואמרו בזהר בעלה דמטרוניחא פ"י מטרו' היא השכינה שהוא הי' למעלה מהטבע כמו איש שהוא למעלה מן האשה בחשיבות.

וזאת. מנין צ' פעמים אור, רמו לשני מאורות הכתובים במע"צ יהי אור יהי אור, ח"ש לעושה אורים גדולים וכו' אורים תרחי משמע ואח"כ את השמש את הירח זהו אורים אחרים לנד הראשונים.

הברכה. מנין אור ר"ל יהי אור.

לפני מוחו. שהוא במעלה גדולה עד מאוד שהשיג בראותה פעם מה שלא השיג כל ימי חייו, וז"ש י"ג מעלות, הי' צהר נבו. ומפעסין משה בפסיעה אחת, רמו ל"ג מדותיו של הקב"ה שהשיגן כולם

כפ"א מה שלא השיג צימי חייו, שא"ל הקב"ה וסנותי אעפ"י שאינו הגון כשאמר משה הראני נא את כבודיך וכו', וזה רמו בחיצה וקבור אותו בני סקר אל"ף רמו ל"ג מדות, וכ"ז כתבה התורה לומר כי משה איש אלקים וגם לפני מוחו שהיה בראותו שעה יותר גדול ממה שהיה בחייו ברכן לישראל בראי יתקיימו ברכותיו.

(ב) ה' מקיני צא ורחם משעיר למו. הזכיר תחילה שבתו של מקוס ואמר כי כשהקב"ה נתן תורה לישראל צא מכל ארבע רוחות, מקיני צא הוא רוח מערבית לפי שישראל היו במזרחו של הר וכמ"ש נגד ההר כ"מ שנאמר נגד ההר הוא מזרח.

וזרח משעיר למו. הוא רוח דרומית שהוא רוח דרום שלהם. הופיע מהר פארן, הוא נד לפון שלהם שהוא היה צד לפון. ואחא מרצבות קודש, הוא נד שישראל עמדו והוא רוח מורסית. וכנגד כן הזכיר מימינו הוא דרום שנקרא ימין אם הוא לפון ששם גיהנם כידוע. דת למו, דת הוא מערב שהר סיני היה במערב שעליו ניתנה הדת. למו, הוא מזרח. למו, לישראל שהיו במזרחו של הר. ואמר זרה משעיר והופיע מהר פארן ע"ד שאמרו בגמרא כשרצה הקב"ה ליתן תורה לישראל החזירה על כל אומה ולשון וכו' צא לישמעאל אמר תורה מה כתוב צה אל לא תנאף אל אינו מקבל תן אותה לישראל, צא אל עשו אל קבל תורה שלי אל מ"כ צה אל לא תרצח אמר אי אפשר תנה לישראל. הטעם מה שאמר להם הקב"ה הדבר אשר הם אינם רוצים צו והי"ל לומר ד"א שהיו חפצים צו, הוא ע"ד שאמרו במסכת שבת ההוא נדוקי דחזיא לרבא וכו' אל עמא פוזא וכו' ומשמע אי מלית קבילתו מוטב ואי לא לא אל אנן דסגינן בשלימותא כתיב כן תומח ישרים תנחם הנך אינשי סגינן בעלילותא להבין מה הענין של עלילותא דידהו, והוא פשוט כי שאלו לקב"ה תורה מ"כ צה משמע ששואלין אם כתוב צה דבר טוב להם וקבלוה ואם לאו לא יקבלוה, וא"ל הקב"ה הדבר שהוא רע להם, כי על הטוב לא היו שואלין כלל כי בודאי שהיו מקבלים, ולא שאלו רק שמה יש צה דבר שרע להם, אבל ישראל שלא שאלו כלל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ואף הדבר שלכאורה אינו טוב לנו, לכ"א להם הקב"ה הטוב שכתוב צה והתחיל להם אנכי ה"א, ועי' רש"י שם ע"ז המאמר. ח"ש ורחם משעיר למו הופיע מהר פארן, כי מחמת הזריח לישראל התורה, ומה שאמרו ישראל נעשה ונשמע הוא ענין גדול

אוכמא תנינן לית דינא שריא אלא באתר דהוא זיניה ואוכמא מסטרא דדינא קאתי ובגין כך בפלגות ליליא ממש כד רוחא דסטרא דצפון אתער חד שלהובא נפיק ובטש תחות גדפוי דתרנגולא וקרי, וכ"ש בתרנגולא אוכמא דאתכוון יתיר מאחרא, אוף הכא בשעתא דדינא דבר נש יתער שארי וקרי ליה ולית דינא ליה בר ההוא בר נש דשכיב.

דתנינן בשעתא דבר נש שכיב ודינא שריא עליה לנפקא מהאי עלמא אתוסף רוחא עלאה ביה מה דלא הוה ביומוי וכיון דשריא עלוי ואתדבק

— ❖ ❖ בהיר זהר ❖ ❖ —

הוא, תנינן לית דינא שריא אלא באתר דהוא זיניה אין הדין שורה אלא במקום שהוא מינו, ואוכמא מסטרא דדינא קאתי והתרנגול השחור הוא בחי' הדין, כי הגוון שחור הוא בחי' דין, וגם עיקר התרנגול הוא בחי' הדין, כמו שכ' מרן ז"ל זכוונת הכפרות של עיו"כ שלפיכך נקרא תרנגול גבר, שהוא נסוד הגבורה (כ), ובגין כך בפלגות ליליא ממש, כד רוחא דסטרא דצפון אתער, חד שלהובא נפיק ובטש תחות גדפוי דתרנגולא וקרי וע"כ כשזא חלות הלילה בדיוק, אשר אז נתעורר רוח נפונית שהוא סוד הדין, נד שמאל של העולם, אז יוצא שלהבת ומכה תחת כנפי התרנגולים, והתרנגול קורא, כי מלא מין את מינו, היינו השלהבת שהוא דין שזא מרוח נפונית שהוא דין, ומכה זכנפי התרנגול שהוא ג"כ בחי' דין כנ"ל, וכל שכן בתרנגולא אוכמא דאתכוון יתיר מאחרא וכ"ש התרנגול השחור שהוא מכון השעה של חלות יותר משאר תרנגולים, כי הוא יותר בחי' הדין ומינו של השלהבת, כי יש לו שני בחי' הדין אחד שהוא תרנגול היינו גבר נסוד הגבורה כנ"ל והשני שהוא גוון שחור הרומז ג"כ לדין, אוף הכא בשעתא דדינא דבר נש יתער, שארי וקרי ליה וכמו שהוא בחלות לילה שהתרנגול קורא כי מכה לו השלהבת הנ"ל, כן הוא נמי כשזא שעת הדין שזריך האדם להסתלק מן העולם אשר גם אז יוצא השלהבת הנ"ל, ומתחיל התרנגול לקרוא, חפי' אס אינו חלות, ולית דינא ליה בר ההוא בר נש דשכיב ואין מי שידע ויצין הרמוז של התרנגול אלא אותו אדם שזא עתו, ומפרש למה רק הוא מצין את זה.

דתנינן בשעתא דבר נש שכיב, ודינא שריא עליה לנפקא מהאי עלמא, אתוסף רוחא עלאה ביה מה דלא הוה ביומוי שאז בשעה שנוטה למות זא אליו רוח דקדושה מלמעלה, מה שלא הי' לו כל ימיו, כי אז שכלו זך וחומרנו רפה (כ"פ), וכיון דשריא עלוי

— ❖ ❖ בהיר בשחקים ❖ ❖ —

(כ) ובוה מובן שכל תרנגול קורא בחצות, מחמת השלהבת ההוא, אלא התרנגול שחור הוא יותר בחי' הדין שהוא מינו של התרנגול שלמעלה שהוא גבריאל וכדמפרש ואזיל, כי יש לו שני בחי' הדין

שהוא גבר, וגם שחור, ע"כ קורא בזמן מכון יותר כמו שכ' סה"ק כתם פז (נ"ל).
 זחר <פירוש זהר בהיר> - ה / אייכנשטיין, יצחק אייזיק מנחם בן שלמה יעקב [עמוד 271] {726077}

בִּיה חֲמֵי מַה דְּלֹא זָכָה בְּיוֹמוֹי מִשּׁוּם דַּאֲתוּסְפָּ בִּיה הֵהוּא רוּחָא וְכַד אַתּוּסְפָּ
 בִּיה וְחֲמָא כַּדִּין נִפְיָק מֵהַאי עֲלֵמָא הֵדָא הוּא דְכֹתִיב (שם) תּוּסְפָּ רוּחָם יִגּוּעוּן
 וְאֵל עֲפָרָם יִשׁוּבוּן כַּדִּין כְּתִיב (שְׁמוֹת ל"ג) כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחֵי בַחֲיִיהוּן לֹא
 זְכָאן בְּמִיתְתְּהוּן זְכָאן.

תאנא בשעתא דבר נש מית אתיהיב ליה רשותא למחמי וחמי גביה קריבוי
 וחברוי מההוא עלמא ואשתמודע להו וכלהו גליפין בדיוקניהון כמה
 דהו בהאי עלמא אי זכאה ההוא בר נש כלהו חדאן קמיה ומקדמי ליה
 שלם, ואי זכאה לא הוי לא אשתמודען גביה בר מאינון חייביא דטרדין לון

— ❖ ❖ ❖ בהיר זהר ❖ ❖ ❖ —

ואתדבק ביה, חמי מה דלא זכה ביומוי, משום דאתוסף ביה ההוא רוחא וכיון שסורה עליו
 הרוח ההוא ונדבק בו, הוא יכול לראות מה שלא ראה כל ימיו, וכד אתוסף ביה וחמא כדין
 נפיק מהאי עלמא ואז נשעה שנתוסף בו זה הרוח ורואה דברים העליונים אז הוא יולא מזה
 העולם, כי א"ל לו לחיות עוד כיון שראה דברים גבוהים כאלו וכמו שמוכיח הפסוק, הה"ד
 תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון כיון שנתוסף רוחו לריך הוא לשבז לעפרו, והטעם הוא
 כי, כדין כתיב כי לא יראני האדם וחי, בחייהון לא זכאן במיתתהון זכאן שאחר שזכה
 לראות התגלות אלקות אינו יכול לחיות עוד, והפסוק מדייק כי לא יראני האדם וחי, נשמע מזה
 רק בחייו אינו יכול לראות אבל כשמת יכול לראות עכ"פ בחינה של התגלות אלקות.

מה שהאדם רואה בשעת יציאת נשמתו

אם הוא זוכה הוא רואה התגלות אלקות, גם רואה קרוביו וחבריו מעוה"ב שבאים לקבל פניו
 ולהראות לו מקומו בג"ע, ואם הוא רשע באים הרשעים מניהגם לקבל פניו ושואגים ווי, ובאים
 מלאכי חבלה ואוחזים בו ומוסרים אותו למלאך דומ"ה, ומכניסין אותו לניהגם

תאנא, בשעתא דבר נש מית, אתיהיב ליה רשותא למחמי, וחמי גביה קריבוי וחברוי
 מההוא עלמא ואשתמודע להו נשעה שזכא העת לאדם למות, ניתן לו רשות לראות
 דברים רוחניים, והוא רואה נשמת קרוביו וחבריו שזכאים מעוה"ב, והוא מכיר אותם (כא), וכלהו
 גליפין בדיוקניהון כמה דהו בהאי עלמא וכולם חקוקים בצורתם כמו שהיו צעוה"ז, אלא
 שהוא לורה רוחניות, אי זכאה ההוא בר נש כלהו חדאן קמיה ומקדמי ליה שלם אם איתו
 אדם הוא זכאי אז כולם שמחים לקראתו, ומקדימים לו שלום, ואי זכאה לא הוי, לא

— בהיר בשחקים —

(כא) וכן אנו רואים פעמים רבות החסידים ואנשי מעשה פותחים עיניהם בשעת המיתה ומסתכלים
 לכאן ולכאן בפנות הבית ועוצם עיניו (כתם פז), וכן היה אצל אאמו"ר זללה"ה, וכן ראיתי בעיני

ז"ל, שכתב להגיה בדברי החוס', שז"ל לא היו מדקדקין בפסוקים. וכתב שכן מוכרח מלשונם שכתבו לפעמים לא היו בקיאין, ולא שייך לומר על בקיאות 'לפעמים', דמי שאינו בקי הוא בחמידות כן, ומי שהוא בקי הוא חמיד בקי. ואם ר"ל שהיה צהם מי שאינו בקי, הול"ל שלא היו כולם בקיאים, ותיבת לפעמים מוכח בכוונתם שלפעמים לא היו מדקדקין להביא הפסוק כמו שכתוב מאיזה טעם שהיה כמוס אחס ע"ש. ובענייני מה שכתב להכריח מלשון החוס' שכתבו לפעמים, לכאורה אינו מוכרח, והמעין בחוס' יראה שלא כתבו לפעמים כו', אלא כתבו פעמים

שלא היו בקיאין בפסוקים, וכוונתם שיש כמה פעמים בש"ס [היינו בכמה מקומות] שצריכים לומר שלא היו בקיאין בפסוקים. וכן מפורש בחוס' הרא"ש (מובא בשיטה מקובלת שם), שכתב מצינו בתלמוד כמה פעמים שהאמוראים לא היו זכורים מן הפסוקים ע"ש. גם מה שכתב בכוונתם, שלא היו מדקדקין להביא הפסוק כמו שכתוב מאיזה טעם שהיה אחס, איננו דקן כתבו החוס' בשבת ובמגילה שם, אבל לא ידעתי אם יש לומר כן בצ"צ שם, דבזה לא יתיישב הסוגיא בצ"צ שם, וכן הגמ' בצ"ק שהביאו החוס', וז"ב.

ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת

ולבוא (לא, ב).

ברב באגרא דכלה כאן, ויאמר משה בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, תיבת 'היום' מיותר, ונראה דהנה ידוע דכל הצדיקים מעלתם היותר גדולה הוא בשעת פטירתם, וא"כ מדריגת משה ג"כ באותו היום היה מדריגת היותר גדולה מכל ימי חייו, ומה שלא היה יכול להשיג כל ימי חייו השיג ציוס ההוא. וכל ימיו היה מצפה להשגה זו, והשי"ת השיבו כי לא יראני האדם וחי (שמות לג, כ), רק בשעת פטירתו. וכן מצינו לצוינא קדישא (זוה"ק פ' האזינו דף רלא ע"ב) דקאמר ציומא דהלולא דיליה, אסדהנא עלי דכל יומא דקאימנא תאיננא למחמי יומא דא ע"ש. וכן שמעתי ממגידי אמת שהרב הקדוש הבעש"ט זלה"ה אמר בשעת פטירתו, כעת אני יודע למה נבראתי וכוונת צריאתי והמשכילים יבינו. וז"ש משה רבנו צעח גניזתו 'בן מאה ועשרים שנה אנכי היום', ר"ל היום הזה נעשיתי בן מאה ועשרים שנה שכל ימי היותי תאיננא להשגת יום זה, ולא עלתה בידי עד היום הזה, וא"כ תשוקת כל הק"כ שנה המה ציוס זה ע"ש. וכ"כ עוד

צני יששכר (ניסן מאמר יב אות יא) ע"ש. ובאגרא דכלה (ר"פ ואחחנן) כתב, ידוע דהצדיקים הגדולים קודם פטירתם יתגדלו במעלת ההשגה מה שלא זכו כל ימי חייהם, זה הוא מיתת נשיקה שברגע האחרונה ישיגו צנועם ה' ביותר ותלא הנפש מנרתיקה מגודל תשוקתה, וזהו הענין בכל צדיק לפי מדריגתו ע"ש. ויסוד זה דבעת המיתה משיגין הצדיקים השגות גדולות מה שלא זכו לזה כל ימי חייהם, מובא בהרבה ספרים וכדלהלן. הגר"א ז"ל באדרת אליהו (מכת"י, נדפס בישראל ח"ד), צפ' וזאת הברכה (לג, א) בפסוק וזאת הברכה אשר ברך משה וגו' לפני מותו, כתב שהוא היה במעלה גדולה עד מאד, שהשיג באותה פעם מה שלא השיג כל ימי חייו ע"ש. ומצינו באליהו הנביא לפני שעלה השמימה (מלכים-ב, ג, ט) שאמר לאלישע, שאל מה לעשה לך בטרם אלקח מעמך, ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים צרוחך אלי. ויאמר הקשית לשאלו אם תראה אותי לוקח מאתך יהיה לך כן ואם אין לא יהיה. וציאר

במאודת דוד שם, וז"ל אם תראה אותי בעת אשר אהיה נלקח ממך יהיה לך כן, כי אז נכפלה מעלת אליהו ממה שהיתה מקודם ויוכל להשפיע לזולתו כל הדבר שיש בו אז ע"ש. והאלשיך ז"ל במלכים שם כתב, הנה ידענו כי בהסתלק איש נדיק מן העולם הזה אל העליון אפילו יהיה ע"י מיחה, נחוספת עליו איכות קדושה בשפע אלהי הנשפע עליו מן השמים, כמאמר חכמי האמת על פסוק (תהלים קד, כט) תוסף רוחם יגועון כו' ע"ש באורך. ורמזו **זוה לדברי הוזה"ק פ' ויחי** (דף ריח ע"ג) ח"ל, בשעתא דבר נש שכיב ודינא שריא עליה לנפקא מהאי עלמא, אחוסף רוחא עלאה ציה מה דלא הוה ציומי, וכיון דשריא עלוי ואתדבק ציה חמי מה דלא זכה ציומי משום דאתוסף ציה ההוא רוחא, וכד אתוסף ציה ותמא דין נפיק מהאי עלמא הה"ד תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון ע"ש.

ובברכות (י' א) איתא, בדוד המע"ה נסתכל ציוס המיתה ואמר שירה, שנאמר (תהלים קד, א) צרכי נפשי את ה' וגו', מקיפא דענינא דכתיב (שם כט) תסתיר פניך יצהלון תוסף רוחם יגועון וגו'. וכבר נתקשה המהרש"א שם, שירה קינה מיצעי ליה על המיתה. וכח דהכוונה לתחיית המתים, שלנדיקים יש תקוה במוחם שישובו ויחיו לקבל שכר מצוות שעשו. ובעיון יעקב שם כתב, שהכוונה עפ"י מ"ש גדולים נדיקים במיתחם, שאז נהנים מזיו השכינה ועטרוניהם צראשיהם ע"ש. ולדבריהם צ"ב הלשון יוס המיתה, הו"ל למימר שאמר שירה על המיתה. אמנם לדברינו יבואר היטב, וכמו שכתב האגרא דכלה שמשה רבינו נתאוה כל ימיו להיות הזה, וז"ש שאמר שירה על יוס המיתה, היינו בשעות האחרונות שלפני פטירתו מן העולם שאז יתוסף רוחו והשגתו מכל ימי חייו. ועל זה מציא הש"ס הפסוק תוסף רוחם יגועון וגו'. ועיין עוד צבן יהודע צרכות שם.

גם יובנו היטב דברי החת"ס ז"ל בהספדו על רבו הגה"ק ר"ג אדלער ז"ל (דרשות חת"ס ח"צ דף שעב ע"ב), וז"ל ועתה לא זכיתי לראות בהלולא דמרנא, לא זכיתי להוריד דמעוה על קבר איש אלקים, לא זכיתי לחזות פניו סמוך להסתלקותו, כי אז היה נאלל מרוחו עלי, כמאמר אליהו לאלישע אם תראה אותי לוקח מעמך יהי לך כן ע"ש. וגראה דצוה יובן גם מה דאיתא בחגיגה (ה' ב), מי זוטר מאי דכתיב צוה צרבנן (תהלים מט, י), ויחי עוד לנצח לא יראה השחת כי יראה חכמים ימותו, ומה הרואה חכמים במיתתן יחיה כו'. ובמהרש"א שם כתב, נראה דהיינו ציניאח נפש ע"ש. מבואר דיש צוה ענין גדול לראות ציניאח נפש נדיק.

ובאור החיים הק' ר"פ ויחי (מח, כט) בפסוק ויקרבו ימי ישראל למות, כתב ולא נקרא בשם ישראל כל זמן היותו צורך מנרים עד עת שקרבו ימיו למות אז נקרא שמו ישראל לנצח תוסף רוחם והוא סוד הגדלת נפש אדם בעת מיתתו ע"ש. והמצי"ט ז"ל בספר צית אלהים (שער היסודות פרק ס') כתב, הזקנים בשעת הפרדן מן הגוף תזכרנה כל מה שלמדו וכל מה שעבר עליהן צהיותן צגוף, כמו שכתב תוסף רוחם יגועון ע"ש. ובתפארת שלמה (פ' חיי שרה ד"ה עוד צמדרש הנ"ל) כתב, מבואר צוה"ק ובכתבי האר"ז, כי שעת פטירת האדם הנדיק מן העוה"ז, הוא צוה יוטר צמעלה מכל ימי חייו ע"ש. וכן כתב צליקוטי מוהר"ן ח"א (סימן סו), בשעת הסתלקות הנדיק אזי הוא משיג הרבה יותר ממה שהשיג בחייו, כל אחד לפי מדריגתו, כמו שמצינו צרשצ"י צאידרא ובצבניו הקדוש ובשאר נדיקים ע"ש.

ובדברי האגרא דכלה כאן, מש"כ שמהר רבינו ציוס הסתלקותו היה צמדריגה גדולה יותר מכל ימי חייו. וכעין זה כתב צספר נפש

החיים (שער ג' פי"ד), וז"ל משרע"ה היה הולך וגדול בזאת המדרגה כל עת עד שעלה בידו וזכה אליה קודם סילוקו מן העולם, בשלימות היותר אפשרי לזכות בעודו בזה העולם ע"ש. ועיין בשל"ה הק' (סו"פ ואתחנן) בפסוק ויעל משה וגו' אל הר נבו, נצ"ו הוא נ' בו, שביום מותו השיג שער הנ"ץ צבחי' תוסף רוחם צעת יגועון ע"ש.

ויש להעיר בזה ממ"ש בקטנה (יג ב), מאי לא אוכל עוד ללכת ולבא, אמר ר"י ללכת ולבוא בדברי תורה, מלמד שנסתחמו ממנו מעינות חכמה. ובעיון יעקב שם הקשה, כיון שלדיק גמור היה איך שכה תלמודו קודם מיתה, הא אמרינן (פסחים נ' ב) אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, וכתב לזכר דלא ששכה תלמודו ח"ו, אלא שנסתחמו ממנו מעינות החכמה, שצחייו היה כמעין הנובע להוסיף חכמה על חכמתו, משא"כ עכשיו בשעת מותו ע"ש. ועדיין ל"ב ממה שהבאנו דבשעת מיתת הלדיק ניתוסף השגתו צבחי' תוסף רוחם יגועון, וראיתי בענף יוסף בעין יעקב שם שהביא להקשות כן בשם ספר שב שמעתתא, וכוונתו לספר שערי חכמה לבעל השמן רוקח ז"ל בשערי יראה דרוש שלישי, ושם כתב לזכר בזה, דלדבריה מחמת רוב השגתו ביום הזה, והשפעת אורות הקדושה שהיה גדול כל כך, עד שלא היה יכול לזמנא עזמו להשפיע לאחרים. וז"ש לא אוכל עוד ללכת ולבא, אף שהמעין היה מלא על כל גדותיו, אלא שנסתחמו ולא יוכל ללכת החונה ע"ש.

ובבן יהודע שם כתב, הא דנקט לשון 'מעינות', לרמוז דאין החסרון בו בעצמו, אלא החסרון מנד המקבלים, כמו מעיין אשר יסתמו אוחו, דהוא עודנו נובע מים, ורק הסתימה גרמה חסרון לאחרים שלא יהיו יכולים לשחות מים. וכן מרע"ה לא שכה ח"ו חכמתו אלא עודנו בקרבנו, ורק האחרים לא היו יכולים לקבל ולשחות

ממנו ביום ההוא ע"ש. והנה העיון יעקב והשג שמעתתא והבן יהודע כתבו לפרש כן לפי הנוסח בעין יעקב, שנסתחמו ממנו 'מעינות' חכמה, אמנם בגמ' לפנינו איתא, שנסתחמו ממנו 'שערי' חכמה. וכ"ה הנוסח בילקוט. ולפי נוסח זה אין פירושם מדוייק כל כך. ורש"י כאן הביא הלשון. שנסתחמו ממנו מסורות ומעינות החכמה. ובעלי החוס' בספר עטרת זקנים [ירושלים תש"ע] כתבו, פירש"י נתעלמו ונסתחמו ממנו מסורת החכמה, פי' שכה תלמודו ע"ש. אמנם בעצודת ישראל פ' וילך כאן, כתב לפרש בדברי רש"י, שאדרבא לגדל השגתו ביום זה והתדבקותו באלהים חיים, לא יכול עוד להפרד ולמסור חכמה ותורה לישראל אשר הם למטה במדרגה ממנו ע"ש. ועיין עוד מה שכתב בענין זה בדברי יואל (פ' ברכה).

ועפ"י הענין הנ"ל במעלת יום פטירת הלדיק, אפשר שזהו כוונת החוס' במנחות (קט ב) ד"ה בתחילה, שכתבו שלשה דברים הגיה רבינו קלונימוס כמפי נבואה בשעת פטירתו ע"ש. ור"ל ששעת פטירתו עלה למדרגה רמה, ואז הגיה שלשה דברים אלו כמפי נבואה. וזוה **יוצן עוד מ"ש בקידושין (עב א) כי הוה ניחא נפשיה דרבי אמר הומניא איכא בצבל כו', פירש"י כי קא ניחא נפשיה, נזרקה נבואה בפומיה ע"ש. וכן מצינו עוד בסנהדרין (יא א) בשמואל הקטן, אף הוא אמר בשעת מיתתו כו', פירש"י ששרתה עליו שכינה ונתנבא בשעת מיתתו ע"ש. ועיין בספר דברי שאול יוסף דעת יו"ד (סימן שעג ס"ד), שכתב שמה שאמר ר"י בן זכאי בשעת פטירתו (ברכות כח ב), הם דברי אמת כמפי הנבואה ע"ש. ונראה שרמו לדברי רש"י בקידושין וסנהדרין שם. וכל זה יוצן עפ"י הנ"ל, דבשעת מיתה יכול האדם להגיע למדרגה רמה ונשאה, יותר מכל ימי חייו.**

החיים (פתח השער דף א' ע"א), ועוד]. ומכיון שהלדיק סמוך לסילוקו מתעלה למעלות רמות למעלה מהשגות אנוש שמשפיעין עליו מן השמים יותר מכפי השגת שכלו בכל ימי חייו, והרי הוא כעין נבואה, ס"ל להכסף משנה דהוא בכלל לא בשמים הוא. ועיין עוד בספר מעבר יצק (שפתי דק פ"ז).

והנה מכל הספרים שהבאנו צענין זה, מצואר יוצא שענין זה מגודל ההשגה שמישיג הלדיק ביום מותו, הוא ביום מותו ממש סמוך לפטירתו. אמנם ראיתי להחמ"ס בדרשות (דף פג ע"ד) שכתב, בהגיע קינו של אדם, ימים אחדים לפני זה הנשמה מרגשת ומוספת קדושה וטהרה ותיקון על כל הנעשה, על דרך חוסף רוחם יגועון, ואם יזכה יהיו הימים האלה כמספר שני חייו אשר היה חי על פני האדמה, כדי שיתקן בכל יום שנה אחת מימי חייו יום לשנה יום לשנה ע"ש. מצואר מדבריו שהוא לאו דוקא ביום מותו, אלא גם כמה ימים לפני פטירתו. וגם אם זכה נותנין לו ימים אלו כמספר שני חייו, כגון אם חי שבעים שנה יהיו לו שבעים ימים בחוספת השגה.

וברברינו נפתח לנו שערי צינה להצין ענין סתום שנחקשה צה רבינו החתם סופר ז"ל, והוא צהא דצ"מ (פו א) בספק אם קדמה צהרת לשער לצן שנחלקו צה הקב"ה ומתיצתא דרקיעא, ואמרי מאן נוכח רצה בר נחמני, כי הוה ניחא נפשיה אמר טהור טהור. והרמז"ס צהל' טומאת זרעת (פ"ג ה"ט) פסק טמא. וכחז הכסף משנה שם, ואע"ג דרצה בר נחמני אמר טהור, כיון דצשעת יציאת נשמה הוא דאמר הכי, הרי זה בכלל לא בשמים היא. ובשו"ת חת"ס חאו"ת (סימן רח צד"ה והנה רוס), תמה על דברי הכסף משנה, וכחז דלפי דבריו יוצא, דכל שאמרו ת"ח סמוך לסלוקו מן העולם הוא בכלל לא בשמים היא, והוא דבר תמוה בלי טעם וסברה ע"ש. ועיין עוד בהגהות יד שאול יו"ד (סימן שלד ס"א).

ולדברינו יוצן היטב, דידוע דהתורה ניתנה לנו להכריע אך ורק עפ"י שכל האנושי, וכל שאינו עפ"י שכל האנושי כגון ע"י צת קול או נבואה, הוא בכלל לא בשמים הוא. וועיין דרשות הר"ן (דרוש השביעי), ולהגאון בעל קצות החושן (בהקדמה), והגאון מהרש"ק ז"ל בספר

בבוא כל ישראל לראות וגו' תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל
(לא, יא).

דעבד פטור ממלות הקהל. ועיין בקוג' מהגאון בעל מחזה אברהם, בשדי חמד פאת השדה (מער' צ' סימן טו דף קפח ע"א), שהקשה דמוכח בזויר (סא א) דאף היכי דכתיב בני ישראל, אם האשה חייבת ילפינן מלה לה לחייב גם העבדים ע"ש. ובשאל ומשיב מהדו' רביעאה ח"ג (סימן מא צד"ה וע"ד הפלפול), כתב בטעם פטור העבדים מהקהל, משום דאינן בלימוד החורה אף פשטי הדברים ע"ש. ועיין בשו"ת זכר יהוסף (סימן רז) דנראה דפשיטא ליה דעבד חייב

במצות הקהל היו חייבין אנשים נשים וטף, דכתיב בסמוך הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו'. וצענין עבד אם חייב בהקהל כמו האשה. הרמז"ס צהל' חגיגה (פ"ג ה"ב) כתב, כל הפטור מן הראייה פטור ממלות הקהל, חוץ מן הנשים והטף והערל. וכחז הלח"מ, ומה שלא אמר הרמז"ס ג"כ חוץ מעבדים, דהא כל מצוה שהאשה חייבת עבד חייב, דשאני הכא דאמר קרא צבא כל ישראל לראות, למעוטי עבדים ע"ש. וכן נקטו כל האחרונים

ואני הנני מחדש בזה פירוש אחר חמישי. וענינו שמושה אדוננו רצה לבאר ראשונה הסבות אשר הניעוהו לברך עתה את ישראל וזכר שהיו שתי סבות עצמיות:

האחת היא לפי שראה שיעוד העונשים הנה הוא מועיל מצד ומזיק מצד. אם מועיל לפי שיצר לב האנשים רע מנעוריו ומצד טבעו הוא נמשך אחר החטא כמו שיראה מענין אדם הראשון שביום שנברא חטא בעבור תאוותיו. ומענין קין בנו שבעבור קנאתו מעצמו ובשרו אחיו בן אביו ואמו קם עליו ויהרגהו. ולהיות טבע האדם משחת תמיד ואיש אין בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא הוצרכו מניחי הדתות ליעד בעונשים להפחיד בני אדם גם בני איש שלא יחטאו ושמי שיחטא יענש בדין ובצדק.

ואמנם הזק יעודי העונשים לפי שהאנשים אחרי אשר ידעו ענש המעותד לבא עליהם יוסיפו לחטוא ירעו וישחיתו יותר ויתאשו מהטוב עד שלזה צותה תורה (לעיל כ ט) שכאשר יבאו למלחמה על עיר להלחם עליה יקראו אליה לשלום. וכאשר יצורו עליה אם לא תשלים יקיפיה מכל הצדדין ויניחו צד בלתי מוקף. וזה לתועלת הצרים כדי שאנשי העיר לא יתאשו ובהיותם מתיאשים ילחמו בחזקה ויעשו רעות רבות יען וביען הנה האיש המתאש במלחמה כחולה המתאש מן התרופה שבהתאשו לא ישמור לפיו מחסום מכל אשר יאזה.

ולראות השם יתברך תועלת רב והכרח עצום ביעוד העונשים והזקו מצד אחר. לקח בזה דרך אמצעי והוא ליעד על כל פנים העונשים לאנשים החטאים בנפשותם ולתת להם מקום שישבו בתשובה. ויעדם שיקבל אותם כדי שהחוטא לא יתאש ויוסיף על חטאתו פשע. והוא מה שאמר המשורר (תהלים קל ד) כי עמך הסליחה למען תורא. ולפי שאדון הנביאים הרבה להוכיח את ישראל וליעדם בצרות רבות ורעות בפרשת ^{ויקרא} והיה כי תבא (לעיל פרק כח) ופרשת נצבים (שם פרק כט) ובשירת האזינו (שם פרק לח) הנה בעבור זה שלא יתאשו ראה לדבר על לבם ולנחמם ולברכסם עתה באופן שתהיה שמאל דוחה וימין מקרבת. וזו היא הסבה הראשונה:

ואחשוב אני עוד שכאשר משה רבינו בפרשת וילך הלך להפטר מן השבטים וכתב התורה ונתנה לכהנים וללוויים ולזקנים לא היה

כי בהם נאמר כן להיותם נביאים והיה השם יתברך מדבר עמם ובמושה נאמר מהבחינה אשר זכרתי:

והבחינה השלישית היא מצד המתברך שהיה ישראל. כי היו מעולים ונכבדים מצד

שרשם יעקב אביהם כי הוא יתברך בחר באברהם מכל פרטי העולם לשלמותו וכמו שאמר (נחמיה ט ז) אתה הוא ה' אלהים וגו' והוצאתו מאור כשדים. ואחר כך צרף ועזב את ישמעאל ובני קטורה ובחר ביצחק ומיצחק בחר ביעקב כמו שאמר (מלאכי א ב) ואזהב את יעקב. הנה אם כן יעקב הוא הזהב הצרוף מזוקק שבעתים וכמו שאמר (ירמיה ב כא) ואנכי נטעתיך שורק כלו זרע אמת:

והבחינה הרביעית מצד הזמן. והוא אמרו לפני מותו שהשלמים בעת הפרד נפשם

מגופם אז יגיעו למעלה יותר עליונה. וכמו שאמר (במדב' יד כב) כי לא יראני האדם וחי (שמות לג ט) בחייהם אינם רואים במיתתן רואים.

ואחרי שזכר הארבע בחינות אשר מצדן תהיה ברכתו יותר שלמה ומתקיימת זכר אותה בכלל לכל ישראל. אחרי כן יפרט אותה לכל שבט ושבט. כי הנה באמרו ה' מסיני בא הוא ברכת ישראל לפי שקבלו את התורה מסיני בהיות ששאר האומות שעיר ופארן לא קבלוה כדברי חז"ל (ע"י) ^ב ואתא ובא להם תורה מהעליונים רבבות קדש שהיא היתה אלהית מטבעם. וגם קבלוה מימין השם להורות שהם מעשה ידיו. וקראם אש דת לפי שמשרתיו אש לוהט.

הנה בעבור זה יתברכו מהשם יתברך באהבה רבה שיאהוב אותם והוא אמרו אף חוכב עמים. כלומר כמו שנתן להם את התורה כן יהי רצון מלפניו שיחבבם ויאהבם תמיד ואז החכה תהיה לכל עם ישראל ומלבד זה כל קדושיי של ישראל יהיו בידי השם יתברך ונסתרים תחת כנפיו וישגיח בהם בפרט כי הוא המכוון באמרו בידך. ויברכסם עוד באמרו והם תכו לרגליך. רוצה לומר שלא תשכח התורה מפיהם ומפי זרעם עם כל צרות הגלות והגזרות כי אף על פי שיוכו במכות ובצרות בעבורך ולרגליך. תמיד ישא מדברותיך. ויאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. כי טוב לנו למות משנעזוב תורת משה. וזה כי משה שנתן לנו את התורה היה בישרון מלך כשנתן אותה והיו השבטים כלם מקובצים כאחד כאשר קבלוה והוא אמרו בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל. וגם זה פירוש יפה ומתישב הוא:

שנראה מדברי האחים אל יוסף (בראשית נ טז) אביך צוה לפני מותו לאמר אנא שא נא וגו' לפי שלהיותו לפני מותו בעת הדבקות ההוא ראוי שיקיים מצותו.

וכן היו עושים החכמים הקדושים חכמי התלמוד שהיו מוסרים לתלמידיהם מסורות החכמה וסודות התורה בשעת מותם כמו שזכרו (סנהדרין סח.) מרבי אליעזר הגדול שאמר לתלמידיו כשבאו לבקרו בשעת מותו למה באתם והם השיבו ללמוד תורה באנו ואז התיר להם כל ספקותיהם. ועל רבינו הקדוש אמרו (כתובות קג.) שבשעת מיתתו מסר לתלמידיו מסורות חכמה. ולא היו עושים כן לקנאתם ללמוד החכמה בחייהם חלילה וחס. כי אם להיותם בעת ההוא בגבול כך מהשלמות שהן ראויין אליו.

ולפי שבסוף פרשה שלמעלה אמר השם יתברך למשה (לעיל לב טז) עלה אל הר העברים הזה וגו' ומות בהר אשר אתה עולה שמה וגו' לכן רצה לברך אז את ישראל בעת הפרד נפשו מגופו לפי שאז היה יותר מתבודד ודבק באלהיו וזאת היא הסבה השנית ועליו אמר לפני מותו סמוך למיתתו כי אז היה איש האלהים רוצה לומר הדבוק ומתאחד באלהיו.

ואחר שנתן הסבות לברכתו אותם אמר שישראל היו ראויין לברכה מארבע טענות:

האחת מפאת התורה להיות אהבת השם יתעלה קדומה להם בעבור תורתו והוא אמרו ה' **מסיני בא וזרח משעיר** למו הופיע מהר פארן רוצה לומר שהיו שלשה התחלות לאהבת ה' את עמו. האחת היא הקרובה מקבול התורה בסיני וזהו ה' **מסיני בא** כי משם בא להשיגיה בהם ולהנהיגם. וגם יש התחלה אחרת יותר רחוקה ממנו שקודם מתן תורה כבר אהב אותם והוא אמרו **וזרח משעיר** למו. רוצה לומר מאותה שעה שנדחה עשו מעל יעקב אחיו ונתן לו הר שעיר למורשה. כמו שאמר (בראשית לו ה) וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום. כלומר כבר מאותה שעה עלה במחשבה בחכמתו העליונה לקחת האומה הנבחרת לו לעם וכמו שאמר הנביא (מלאכי א ב) הלא אח עשו ליעקב נאם השם ואודהב את יעקב.

וגם היתה בזה התחלה אחרת יותר קודמת מזו והוא משנתגרש ישמעאל מעל יצחק על פי הדבר שאמר לאברהם (שם כא יב) כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע. וסוף הגירוש (שם כא) וישב במדבר פארן. הנה שהופיע ה' לעמו משנתן לישמעאל את מדבר פארן

בדעתו לתת זאת הברכה. אבל כאשר צוהו השי"ת על שירת האזינו ושיסדר אותה ויאמר לעם שהוא מעצמו כמו שפירשתי (לעיל לא ט-ל) לא רצה משה ליפטר מתוך יעודים רעים ולכן ראה לברך אותם בסוף דבריו וכל זה נכלל באמרו וזאת הברכה. רוצה לומר כמו ששירת האזינו הוא יעוד רע שיעד משה לבני ישראל ככה נתן להם הברכה הזאת באחרונה וזהו טעם הא':

והסבה השנית היא שכבר ביארו הפילוסופים שהשכל האנושי להיותו בלתי מעורב בחומר היה שבהחלש הכחות הגופניות יגבר פועל הכח השכלי. ובפרק (י"ג) [נ"א] חלק שלישי כתב המורה שהכחות הגופניות בימי הבחרות מונעות רוב מעלות הדעות והמדות אשר בעבורם יבא האדם להשגת תכליתו כי מן השקר שיעלה ביד האדם עם רתיחת הליחות האהבה השלמה לשם והאמת בדברים המושכלים. אבל כל מה שיחלשו כחות הגוף ותכבה התאוה יחזק השכל וירבו אורו ותזדקך השגתו עד שכאשר יבא האיש השלם בימים קרוב למות יוסיף השגה רוב התבודדות תוספת עצומה לפי שנפשו תגיל ותשמח. כי על כן אמר החכם על הנשמה הטהורה (משלי לא כה-כו) עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון. פיה פתחה בחכמה וגו' צופיה הליכות ביתה וגו'. לפי שהחכמים כל עוד שמזקניים חכמה נתוספת בהם.

ומפני זה היו השלמים לעת סלוקם מן העולם הוזה להרגישם בעצמם היותם מלאים כל טוב. נכספין מן הטוב ההוא הנוסף עליהם להריק ממנו על זולתם. כמו שראינו ליצחק שאמר לעשו (בראשית כד) בעבור תברכך נפשי בטרם אמות. שאמר זה לדעתו שאז תהיה נפשו באופן מן הדבקות כך שתהיה ברכתו יותר מועילה. ורמקה אשתו להסכים לזה הוסיפה בדבריו בספרה אותם ליעקב ואמרה (שם ג) ואברככה לפני ה' לפני מותי. הנה הוסיפה לפני ה' לפי שנפשו בעת ההיא לפני ה' תעמוד ובו תדבק.

וכן יעקב אבינו עם החלש כחותיו מחוליו אשר מת בו בירך את יוסף ובירך אחר כך שאר בניו כלם ואמר אליהם (שם מט א) האספו ואגידה לכם וגו'. לפי שבעת ההיא נפתחו אליו שערי החכמה והמון נסתרות ואז נדבה רוחו לגלותם לבניו. וכן אליהו אמר אל אלישע (מלכים ב ג ט) שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך. ומפני זה אמרו חכמינו ז"ל (גיטין ד) שמצוה לקיים דברי המת וכמו